

İKTİBAS/CITATION

ŞAHİNALP, M. Vehbi, "Kur'an-ı Kerim'de 'Mütref' Kavramı ve İlişkili Olduğu Diğer Kavramlar," *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (2010 Ocak-Haziran), 49-79

Kur'an-ı Kerimde "Mütref" Kavramı ve İlişkili Olduğu Diğer Kavramlar

Mehmet Vehbi ŞAHİNALP
Dr., HARRAN Ü., İLAHİYAT FAKÜLTESİ
e-posta: mvehbisahinalp53@gmail.com

Özet

Bu makalede, Kur'an-ı Kerim'de geçen "Mütref" kavramı ile sebep-sonuç veya anlam yakınlığı bakımından ilişkili olduğu diğer kavramların öncelikle semantik ve terminolojik analizi yapılarak ne gibi anlamlar içerdikleri açıklığa kavuşturulacak, ardından, bu kavramın, diğer kavramlarla olan bağlantıları tespit edilmeye çalışılacaktır. Elde edilen bulguları, tefsir kaynaklarındaki değişik yorumlar, Sünnetteki açıklamalar ve bazen Kitab-ı Mukaddes'teki karşılığıyla karşılaştırıp, değerlendirmekle bu kavramın, daha iyi anlaşılmasına ve bunun üzerinden verilmek istenen mesajın netlik kazanmasına katkı sağlayacağımızı umuyorum.

Bu amaçla, çalışmamızda, Tefsir alanında; Taberî'nin *Cami'u'l-Beyan'ı*, İbn Kesir'in *Tefsir'i*, er-Razî'nin *Mefatihü'l-Gayb'ı* ve ez-Zemahşerî'nin *el-Keşşaf'ı*; hadis alanında Buharî'nin *Sahih'i* ile Müslim'in *Sahih'i*, Tirmizî'nin *Sünen'i* ile Beyhakî'nin *Sünen'i*, kelâm alanında; Gazalî'nin *el-Münkizü mimed-Delal'i* ile eş-Şehristanî'nin *el-İkdam fi ilmi'l-Kelâm'ı*; Dil ve Edebiyat alanında ise, İbn Manzur'un *Lisan'l-Arb'ı*, ez-Zübeydî'nin *Tacü'l-Arus'u* ve el-Cevherî'nin *es-Sihah'ı* gibi eserler, esas alınacaktır.

Anahtar kelimeler; Mütref, Kibir, Küfür, Kizb, Batar. Eşir, 'Utüll

Abstract

The concept of mutraf and related terms as highlighted in the Qur'an is studied. The aim of this article is to describe the hermeneutic and semantic analysis of these terms. For this purpose, the essential tafsirs such as Tabari, Zamakhshari, Ibn Kathir, Razi are in detail examined. In addition, the sacred texts of the Monotheists religions, namely Torah and Gospel are surveyed. I hope this work contributes to our understanding of the concept of mutraf and related terms in comparative perspectives.

Key words: Mutraf, Kıbr/Arrogance, Kufr/Unbelieving, Kızb/lie, Batar, Ashir, 'Utull.

Giriş

1. "Mütref" Kavramının Sözlük Ve Terim Anlamları

a. Sözlük Anlamı

"et-Teref" الترف; lügat olarak nimetlenme, et-Türfe; الترفة nimet, et-Tetrîf; التترف güzel gıda, if'al babından olan أترف fiili, lâzımî (geçişsiz) olarak kullanıldığında, şımarıklıkta ısrarcı oldu." anlamına gelirken, أترفه şeklinde mütaddî (geçişli) olarak kullanıldığında ise, "Allah'ın verdiği geniş nimet ve imkânlar, kendisini şımarttı." anlamına gelir.¹ el-Mütref المترف ise; nimet ve bolluğun kendisini şımarttığı kişi, dünyevî hayat ve arzular bakımından bolluk içinde olmak anlamına gelmektedir.² Ayrıca, el-Mütref, istediğini yapmada serbest olmak üzere kendi başına bırakılan, istediği her şeyden faydalanmaktan engellenemeyen diktatör kişi anlamında kullanılmaktadır.³

b. Terim Anlamı

Kur'ân-ı Kerim'de, aynı mastar yer almamakla beraber, bu mastarın "if'al" babından türetilmiş olan fiilin, 3 yerde geçmekte olduğunu, yine aynı baptan ism-i meful olarak المترف "el-Mütref" kelimesinin çoğul sıygasının (kipinin) 4 yerde المترفون *mütrefûn*" veya المترفين *mürtefîn*" şeklinde, geçtiğini görmekteyiz. Bu kavram; "kendilerine yüce Allah tarafından bol nimet, geniş geçimlik ve rahatlık verilip de şımaran kimseler"⁴ "varlıklı şımarık güruh", "diktatör yöneticiler" veya "şerli liderler" anlamını ifade etmektedir.⁵

İbn 'Arefe, "mütref"'i, "istediği her şeyi yapmada serbest bırakılan ve yaptıklarından engellenmeyen kişi" olarak tanımladıktan sonra, "bol nimetler içinde, dünyevî tüm lezzet ve zevklerden yararlanarak keyifli bir hayat sürdüren kişilere "mütref" denilmesinin nedeni, bunların keyiflerine müda-

¹ İbrahim Mustafa, Ahmed ez-Zeyyat, *el-Mu'cemü'-Vesît*, c.I, (bsy. Kahire: Darü'd-Da'Ve, bty.) s.84

² İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, IX, (et-Tab'atü's-Salise, Beyrut. Darün Sadir h. 1414), s.17

³ Feyruzabadî, *Kamusu'l-Muhit*, II, (et-Tab'atü's-Samine. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2005) s.124

⁴ Er-Razî, *Mefatihu'gayb*, c. XX, (et-Tab'atü's-Salise. Beyrut: Darü-İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1420 h.) s.314

⁵ Bkz. İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, c. IX, (et-Tab'atü's-Salise. Beyrut: Darün Sadir, h. 1414) s.17 "trf" md. si; Et-Taberî, *Cami'u'l-Beyan*, c. XII (et-Tab'atü'l-Ülâ Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2000) s 630.

hale edilmeyerek yaşayışlarında serbest bırakılmış olmalarıdır.” demiştir.¹

Kur’ân-ı Kerim’de, “Mütref” kavramıyla nitelendirilen kişilerin, sergiledikleri tutum ve davranışlarının, tüm peygamberlerin getirmiş olduğu ilâhî mesajlar ile bu peygamberlik kurumunu yakından ilgilendirdiğini şu ayetten anlamaktayız;

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ

*"Kendilerine uyarıcı peygamber gönderdiğimiz hiçbir memleket halkı yoktur ki, o memleketin müreffeh şımarıkları, "biz, kendisiyle gönderildiğiniz şeyleri inkâr ederiz (tanımayız.)" dediler. Yine dediler ki; "biz, mal ve evlat bakımından (sizden) daha çoğuz, bize azap da edilmeyecektir."*² Peygamberlerin mesajına ilk karşı çıkanların o toplumun servet, nüfuz ve yetki sahibi olan şımarık kodamanları³ olduğu gerçeği Kur’ân’ın diğer birçok ayetlerinde de zikredilmektedir.⁴

Kur’ân-ı Kerim’e göre, Kâinatı yaratma keyfiyeti kime ait ise, onu yönetme keyfiyeti de O’na aittir.⁵ Kâinatın yaratıcısı yalnız Allah olmakla beraber, aynı zamanda onun tek hâkimi ve idarecisi yine O’dur. Bu nedenle, Kâinatı yarattıktan sonra, en büyüğünden en küçüğüne kadar kâinatın hiç bir unsurunun idaresini başka birilerine bırakmamıştır. Aksine, bütün kâinatın işleyişi ve düzenini bizzat kendi elinde tutmuştur⁶. Bu noktadan hareketle, atomlardan, galaksilere kadar tüm kâinatı çok hassas bir denge ve düzenle yöneten yüce Allah’ın, bu kâinatın özü ve en önemli ürünü olan insana sahiplik etmeyerek onu başıboş bırakması düşünülemez.⁷

Bu itibarla Yüce Allah, kâinatın en büyük harikası ve en üstün varlığı olarak yarattığı ve daha çok sevdiği insan türünü sadece, kendisi adına dünyayı

¹ Ez-Zebidî, *Tacü'l-'Arus*, c.XXIII (Bsy. Kahire: Darü'l-Hidaye, bty) s.53, "trf" mad.si.

² Sebe', 34/34

³ Et-Taberî, *Cami'u'l-Beyan*, c. XX, (et-Tab'atü'l-Ülâ. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2000) s.409

⁴ Bkz. En'am: 123, A'raf: 60, 66, 75, 88, 90, Hûd: 27, İsrâ: 16, Müminun: 24, 33, 38, 46, Zuhruf: 23.

⁵ "Haberiniz olsun, yaratmak da, emir de (yalnızca) O'nundur" (A'raf,7/54)

⁶ Bkz. el-Mevdu'dî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, terc. Muhammed Han KARANÎ, Yusuf KARACA, Nazife ŞİŞMAN c.II, (İkinci basım. İstanbul: İnsan Yay. 1991).s.43

⁷. "İnsan, başıboş bırakıldığını mı zanneder?" (Kıyame,75/36.) Bu ayette başıboşluk, سدى "südâ" kavramıyla ifade edilmiştir. Bu kelime ise, Arapçada aslı itibariyle إِبِلٌ سُدَى "ibilün süda" başıboş saliverilen deve anlamında kullanılmaktadır. (bkz. İbn Manzur, *Lisanü'l-Aarab*, c. XIV (et-Tab'atü's-Salise, Beyrut. Darün Sadir h. 1414) s.377 سدى maddesi) Ayetteki bu başıboşluk ise tefsirlerde, "hiçbir şeyle emrolunmamak, hiçbir şeyden yasaklanmamak ve hiçbir şeyle yükümlü tutulmamak" şeklinde yorumlanmıştır. Bkz. Ebu İshak es-Sa'lebî, *el-Keşfü ve'l-Beyan, 'An-Tefsîri'l-Kur'ân*, tah. İbn 'Aşûr, c. V (et-Tab'atü'l-Ülâ. Beyrut: Darü İhyai Türası'l-'Arabî, 2002) s.187

imar etmek ve yönetmek gibi görevlerin en şerefliyle taltif etmiştir.¹ Bu kapsamda gerek şimdiki hayat ve gerekse ebedî hayatta insanı hep mutlu kılmaya ve kendisiyle kulları arasındaki dostluğu en üst düzeye çıkarıp, sürdürmeye yönelik; iradesini, amaçlarını, talimat ve prensiplerini iletmekle insanlar arasından elçiler görevlendirmiştir.² Yüce Allah, böylece bir taraftan kullarını yaradılış amacına uygun bir hayat çizgisi üzerinde muhafaza etmek, öbür taraftan bu amaçtan sapmaktan korumak istemiştir.³

Anacak, her dönemde, bu peygamberlere ilk karşı gelenlerin; avama göre daha bilgili, daha kültürlü ve daha varlıklı olan önde gelen kişiler olduğunu, bu kesimin bununla da kalmayıp, Firavn'un yaptığı şekilde hükmettikleri inkâra zorladıklarını anlamaktayız.⁴

İnsanlar, temelde bir asıldan gelmekle beraber, peygamberlerin gönderilmesiyle inanma ve inanmamaya⁵ dayalı geliştirdikleri farklı yaşam biçimleri ile temelden farklı iki âlem oluşturmuşlardır.⁶ Tebliğin muhatabı olan insanlar, gösterdikleri tepki biçimlerine göre, Kur'ân'da farklı, bir takım niteliklerle tanımlanmışlardır. Meselâ; tebliğ konularını akıl süzgecinden geçirerek gönülden kabul edenler; yüce Allah'ın sevdiği; mü'min, müslim, müttakî, sabir, şakir, sadık, salih, muslih, mütevekkil, muhsin, muksit gibi üstün niteliklerle anılmışlardır. İnkârcılar ise, kâfir, münkir, cahid, hain, fasık, müfsid, müsrif, müsteกbir, mütekebbir, münafık, zalim, mu'ted, utüll, zenim ve mürted, gibi birçok olumsuz nitelikler yanında "mütref" kavramıyla da kınanmışlardır.

Görünürde inanmamaları için hiçbir sebep bulunmadığı halde bu kesimin böyle bir psikolojik duruma düşmelerinin Kur'ân-ı Kerim'de münasebet düşükçe sık sık dile getirilmesi, toplumun ekonomisinde ve yönetiminde söz

¹ Bkz. Bakara, 2/30; Sad, 38/24; Enam,6/165; Yunus, 10/14, 73; Fatır, 35/39; A'raf, 7/69, 74; Neml, 27/62

² "Geçmiş hiç bir toplum yoktur ki onlar arasında bir uyarıcı peygamber bulunmasın." (Fatır, 35/24)

³ "Rabbinizden olan mağfirete ve eni, göklerle yer kadar olan cennete (kavuşmak için) yarışın; o, muttakiler için hazırlanmıştır." (Al-i İmran, 3/133)

⁴ "Böylelikle (Firavun), kendi kavmini küçümsedi, onlar da ona boyun eğdiler. Onlar, fasık, (yoldan çıkmış) bir toplum idi." (Zuhruf, 43/54) "Firavun Kavmine, "Ben size sadece gördüklerimi (görüşlerimi) gösteriyorum." demiştir." (Gafir, 40/29) Bu ise, "kendi görüşümden başka sizden hiç bir görüş istemiyorum ve kabul etmiyorum." demektir. Kur'ân-ı Kerim, yalan söylediklerini bile, bile diktatörlere itaat eden kişiliksiz teslimiyetçileri, "fasıklık" (yoldan çıkmışlık ve döneklik)le nitelendirmektedir.

⁵ *فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَمْرِ يَوْمِهِمْ* "Onlardan bazıları, inandı, bazıları da inkâr etti." (Bakara, 2/253)

⁶ İnsanlar tek bir ümmet idi. Allah, müjdeciler ve uyarıcı-korkutucular olarak peygamberler gönderdi ve beraberlerinde, insanların anlaşmazlığa düşükleri şeyler konusunda, aralarında hüküm vermek üzere hak kitaplar indirdi." (Bakara, 2/213)

sahibi olabilecek bu düşüncedeki kesimlerin, her zaman benzer bir tutum sergileyeceklerinin güçlü sinyallerini vermektedir.

Bu itibarla, insanlığın huzuru, refahı, barışı ve mutluluğuyla beraber ortak değerlerini, yakından ilgilendirmesi bakımından, dar anlamıyla şımarıklık olarak tanımlayabileceğimiz “mütref”lik, önemli bir insanlık problemidir. Bir tefsir konusu olan bu problemin, Kur’ân-ı Kerim ve Sünnet ışığında incelenerek çözüm önerilerinin tespit edilmesinde fayda vardır.

B. “Mütref” Kavramıyla İlişkili Diğer Kavramlar 1. Şımarıklık Anlamına Gelen Diğer Kavramlar

a. *Batar* بَطَرَ

Kur’ân-ı Kerim’de iki yerde geçen¹ bu kavram, eldeki imkânla yetinmemek, olanları beğenmemek ve nimetin bolluğunda ve uzun süreli zenginlikte şımararak azıtmak anlamına gelmekle beraber, büyüklenerek hakkı kabul etmemek veya hakkı batıl olarak kabul etmek, kendini beğenmişçesine çalım satarak yürümek,² nimeti inkâr etmek, nankörlük yapmak,³ nimetin kadriğini bilmemek, iyi hallerine şükretmemek anlamlarını ifade etmektedir.⁴

Bu kavramın geçtiği *وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطَرَتْ* “Biz, yaşama biçimleriyle 'refah içinde şımarıp azmış nice şehir halkını helâk ettik.”⁵ ayetiyle, İsra Suresi 16 Sıra numaralı olan *وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاَهَا تَدْمِيرًا* ayeti bir biryle tamamen örtüşmektedir. Şu kadar var ki, “batar” kavramı, “el-Mütref” kavramının daha ileri bir boyutudur. Bu duruma göre “batar” kelimesiyle nitelendirilen kişiler bir taraftan çok varlıklı da olsalar mala asla gözü doymayan birer muhteris oldukları gibi, bir taraftan da şımarık, azgın, nankör,⁶ gösterişçi, birer yalancı oldukları ortaya çıkmaktadır. Tabii ki, kavramın anlam kapsamına giren tüm niteliklerin her birisi, çizgiyi aşmak anlamına gelmektedir. Örneğin şu ayete bakalım:

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ

¹ Bu kavram, Kasas, 28/58. Ayetinde fiil olarak, Enfal, 8/47. Ayetinde ise, isim olarak geçmektedir.

² Bkz. İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, IV (Et-Tab'atü's-Salise. Beyrut: Darü Sadir, 1414 h), s.69. “btr” mad.si

³ Ebü'l-Leys es-Semerkindî, *Bahrü'l-'Ulûm*, c. II, (bsy., byy., bty.), s. 614

⁴ Abdü'l-Kerim b. Hevazin el-Kuşeyrî, *Tesîrü'l-Kuşeyrî*, Tah. İbrahim Besyûnî, c.III (et-Tab'atü's-Salise: Kahire el-Hey'etü'l-Mısriyye, bty.) s.74; Ebü'l-Hasan Mükatil b. Süleyman, *Tefsîrü-Mükatil b. Süleyman*, c.II, (et-Tab'atül-Ülâ. Beyrut: Darü İhyai't-Türas, 1423 h.), s. 351

⁵ Kasas, 28/58

⁶ Bkz. es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, c. I (et-tab'atül-Üla. Kahire: Darüs-Sabûnî, 1997) s. 448

fahtan şımarıp, azıtarak, insanlara gösteriş yaparak çıkanlar ve halkı Allah'ın yolundan alıkoyanlar gibi olmayın!"¹

İbn Sirin'in, Ebu Hüreyre'den yaptığı rivayete göre, Hz. Peygamber'in huzuruna bir adam gelerek, "Ya Resulallah! Ben güzelliği severim ve gördüğünüz gibi de, yakışıklı bir adamım. Ayakkabımın bağcıklarına varıncaya kadar kimsenin benden üstün olmasını istemiyorum. Bu bir kibirlilik midir?" diye sordu. Resulullah (s.a.s) da, "Hayır, (bu bir kibirlilik değildir.) kibirlilik, ancak hakka karşı bir "batar". (nimetin bolluğu içinde bir şımarıklık ve uzun süreli bir zenginlik içinde azıtmak) ve insanları küçümseyerek, küçük düşürmektir." buyurdu."²

Müfessirler, bu ayeti, Kureyş müşriklerinin sırf çılgınlık olsun diye Hz. Peygamber ve arkadaşlarıyla savaşmak için Bedir'e yürümeleriyle ilişkilendirmişlerdir. Konu genel anlamda şöyle dile getirilmektedir: "Kureyşliler, Şam ticaret kervanının Hz. Peygamber tarafından ele geçirildiği haberi üzerine harekete geçmek üzereyken, kervanın salimen yoluna devam ettiğinin anlaşılması üzerine, Taberî'nin, İbn Abbas'tan yaptığı rivayete göre, Ebu Süfyan, Kureyş'e haber göndererek "Dönünüz! Kervanınız, tehlikeyi atlattı, ticaretiniz de kurtuldu." deyince, Ebu Cehil, "Hayır, yemin olsun ki, biz Bedir'e giderek orada suyun başında konaklayıp deve keserek üç gün şarap içmeden ve orada kadın oynatarak Hicaz bölgesinin ebedî olarak bu günümüzden bahsedeceği şekilde eğlenmeden oradan dönmeyeceğiz!" sözü üzerine yola çıkmışlardı. Ancak Bedir'e vardıklarında durum tamamen tersine döndü.³ Allah onlara dünya şarabı yerine ölüm şarabını içirdi."⁴

Er-Razî, tefsirinde, Ebu Cehil'in konuda gösterdiği küstahlık ve şımarıklığına şöyle temas etmektedir; "Ebu Cehil Komutasındaki Kureyşliler, "el-Cuhfe"⁵ denilen mevkie geldiklerinde, oranın ileri gelenlerinden biri olan ve

¹ Enfal, 8/47

² El-Hâkim en-Nisaburî, *el-Müstedrek*, c. IV (et-Tab'atü'l-Ülâ. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990) s.201

³ Bkz. İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, c. IV (et-Tab'atü'l-Ülâ. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419) s. 72

⁴ Et-Taberî, *Cami'u'l-Beyan*, c. XIII, (et-Tab'atü'l-Ülâ. Beyrut: Müessestü'r-Risale, 2000) s. 538

⁵ el-Cuhfe; Mekke ile Medine arasındaki yol üzerinde Denize yaklaşık iki mil, Bedir mevkiine ise bir merhale mesafede, iki dağ arasındaki bir vadi adıdır. Burası; su kuyuları ve bir su göleti bulunan mamur bir konaklama yeridir. Mekke ile Medine arasında bundan başka bu gelişmişlik ve büyüklükte başka bir konaklama yeri bulunmamaktadır. Hz. Peygamber, burayı daha sonra Şam ve Mısır halkı için Mîkat yeri olarak tayin etmiştir. Şimdi de Fas, Şam, Mısır hacılarının ihrama girdiği yerdir Rivayete göre yılın birinde birçok hacılar bir arada burada konaklamışlarken, aniden bir sel baskınına uğrayarak vefat ettiklerinden buraya bu isim verilmiştir. Başka bir rivayete göre ise, 'Amalıklar'ın, Beni 'Abiy'l'i Medinede'den çıkartıp onları bu mevkiideki vadiye sürdükleri sırada aniden gelen bir sel

Ebu Cehil'in sadık bir dostu bulunan Hufaf el-Kinanî, oğlunu¹ bir takım hediyelerle kendisine gönderdi. Oğlu, Ebu Cehil'in yanına geldiğinde, kendisine babasının şu mesajını ilettili: "Babam, size iyi dileklerini bildirerek, ' eğer adamlarımla kendisini desteklememi istiyorsa, kendisine istediği kadar adam göndereyim, eğer akrabalarımla beraber yanında savaşmamı istiyorsa, öyle yapayım.' demektedir". Bunun üzerine Ebu Cehil ona, "Allah babana hayrını versin, Ona şöyle söyle! "Eğer Muhammed'in ileri sürdüğü gibi biz Allah'la savaşacaksak, zaten O'na güç yetiremeyiz. Eğer insanlarla savaşacaksak, onların hakkından gelebilecek güçteyiz."² Görüldüğü gibi, kibirden kaynaklanan tüm kabına sığmaz bu taşkınlıklar ve Allah'ın izzetine dokunan bu küstahça sözler, şımarıklıktan başka bir şeyle ifade edilemez.

İbn Mesud'dan rivayet edilen bir hadiste ise, Resulullah şöyle buyurdular: "Kalbinde zerre kadar iman bulunan bir insan cehenneme girmez, kalbinde zerre kadar kibirlilik bulunan bir kimse ise Cennet'e girmez." buyurunca sahabelerden biri, "Ya Resulallah! Birilerimiz elbisesinin ve ayakkabısının güzel olmasını isteyebilir." deyince, Resulullah, "Allah güzeldir, güzelliği sever. Kibirlilik, ancak hakka karşı bir "batar", (nimetin bolluğu içinde bir şımarıklık ve uzun süreli zenginlik içinde azıtmak) ve insanları küçümseyerek, küçük düşürmektir." buyurdular.³

b. el-Eşer الأشر

Bu kavramın, "batar" بَطَرَ kavramıyla eş anlamlı olduğunu söyleyenler olduğu gibi, anlam bakımından, "batar"ın daha ileri boyutu olduğunu söyleyenler de vardır.⁴ Bu duruma göre; aşırı derecede şımarık, zenginlik sarhoşluğu içinde, "ne oldum delisi" olmak, aşırı bir lüks hayata düşkün olmak gibi anlamlar içermektedir.⁵

baskının bunları sürükleyerek denize dökmesi üzerine "önüne gelen her şeyi alıp götürülen sel" anlamında buraya "el-Cuhfe" adı verilmiştir. Bkz. Ebu 'Ubeyd el-Bekrî el-Endülüsî, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, c. I, (Bsy.by.: Darü'l-Garb el-İslâmî, 1992) s.89; Ebu İshak el-Kerhî, *el-Meâslik ve'l-Memâlik*, (bsy. Beyrut: Darü Sadir, 2004) s.24.

¹ El-Kurtubî de Hufaf'ın, Ebu Cehil'e gönderdiği kişinin, kendi oğlu olduğunu söylemesine rağmen, Ali Muhammed Muhammed es-Sulabî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* isimli eserinde, el-Kurtubî'ye dayandırarak bu kişinin, amcazadelerinden birisi olduğunu söylemektedir. (bkz. a.g.e., c. 3, s. 13)

² er-Razî, *Mefatihü'l-Gayb*, c. VII (et-Tab'atü's-Salise. Beyrut: Darü İhyaü't-Türasi'l-'Arabi, 1420 h.) s. 411; el-Kurtubî, *Tefsîrül-Kurtbî*, c. VIII,(et-Tab'atüs-Saniye. Kahire: Darü'l-Kütübî'l-Mısriyye 1964) s.25.

³ et-Tab'atü'l-Ülâ.) s. 232.

⁴ Bkz. İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, c. II (et-Tab'atüs-Salise. Beyrut: Darü Sadir, 1414 h.), II, 541 "eşr" md.

⁵ Bkz. İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, II, 541 "eşr" md.

Kur'ân-ı Kerim'de bu kavram, sadece Kamer Suresinde geçmekte olup, mübalağa sıygasıyla (abartı kipiyle) "eşir" أَشِيرُ şeklinde nekre ve "el-Eşir" الْأَشِيرُ şeklinde de marife olmak üzere iki defa tekrarlanmakta ve her iki yerde de çok yalancı anlamında, "el-kezzab" الْكَذَّابُ kavramıyla birlikte kullanılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim, Semûd kavminin, peygamberlerini ve onun uyarılarını nasıl yalanladıklarını şöyle haber vermektedir: أُولَئِكَ الَّذِينَ عَلَّمُوا مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِيرٌ "Zikir (vahiy) içimizden ona mı bırakıldı? Hayır, o, çok yalan söyleyen, oldukça kendini beğenmiş bir şımarıktır.¹ Onun şımarıklığı, kendisini bu gibi iddialarla bize karşı üstünlük taslamaya sevk etti.² Onlar yarın, kimin çok yalan söyleyen kendini beğenmiş bir şımarık olduğunu bilip, öğreneceklerdir."³

Bu ikinci ayette onlara yöneltilen tehdit kapsamında, bu kavmin asıl kendilerinin çok yalancı, çokça kendini beğenmiş aşırı derecede birer şımarık olduklarına ve kendi karakterlerine yerleşmiş olan bu çirkin nitelikleri peygamberlerine atfetmeye çalıştıklarına gönderme yapılmaktadır.

c. el-Merah المرح

Bu kavram, ölçüyü kaçıracak şekilde aşırı sevinç anlamına geldiği gibi, kendini beğenmişlik, zorbalık, kabalık ve şımarıklık anlamlarına da gelmektedir.

وَلَا تَمَشْ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا "Yeryüzünde böbürlenerek yürüme; çünkü sen ne yeri yarabilirsin, ne dağlara boyca ulaşabilirsin."⁴ Ayetinde "merah", kibirlik ve zorbalık anlamında kullanılmıştır. İmam Şafiî, bu ayetin tefsiri sadedinde, yüce Allah ayaklarla haram yere gitmeyi nasıl yasaklamışsa, aynı şekilde bu ayaklarla böbürlenerek yürümeyi de yasaklamıştır.⁵ Bu ayette, kibirli ve zorba insanların davranışları eleştirilmekte ve bundan vazgeçilmesi uyarısında bulunmaktadır. Bu uyarı sadece birey için değil, İslâm toplumunun toplumsal tavrı için de geçerlidir. Hidayet ve yol gösterme nedeniyle, bu kurallar (manifesto) üzerine, Medine'de kurulan İslâm devletinin, Raşit Halifeler dönemindeki yöneticileri ve kumandanları

¹ Kamer, 54/24

² Nasirü'd-Din Ebu Abdillâh el-Beydavî, *Envarü't-Tenzil ve esrarü't-Te'vil*, c. V, (Et-Tab'atü'l-Ülâ. Beyrut: Darü'lhayai Türesi'l-'Arabî, 1418 h.) s.166

³ Kamer, 54/25

⁴ İsra, 17/37

⁵ Muhammed b. İdris eş-Şafiî, *Tefsîrüş-Şafiî*, II, (et-Tab'atü'l-Ülâ. Riyad: Darü't-Tedmüriyye, 2006) s.1039

Hız. Peygamber (s.a.s)'den başlamak üzere her türlü kibir, zorbalık, gurur, kendini beğenme, yüksekte bakma gibi özelliklerden uzak kalmışlardır.¹ Aslında Hız. Peygamber'in rehberliğinde Kur'ân'ın geliştirdiği bu mümtaz insanlık hasleti olan tevazu, asrı-saadette, iman nuruyla insanlığın bireysel ve sosyal hayatına yerleştikten sonra devlet ricalinde de yansımalarını bulmuştur.

Kur'ân, Allah'ın kitaplarını ve peygamberlerini inkâr edenlerin kıyamet gününde, boyunlarında halkalar ve ayaklarında prangalar olduğu halde cehenneme sürüklenişlerini tasvir ettikten sonra, Bu duruma düşmelerinin nedenini, şöyle açıklamaktadır:

ذَلِكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَمَا كُنْتُمْ تَمْرَحُونَ *"İşte bu, sizin yeryüzünde haksız yere şımarıp-azmanız ve azgınca ölçüyü kaçırmamız dolayısıyladır."*² Yani, sizler çok ileri giderek hakkı inkâr etmekle kalmadınız, küfür üzerinde gururla ısrar edip zorbalık yapmaya devam ettiniz.³ Bu ayette de görüldüğü gibi, "merah" kavramı, yine şımarıklık, azgınlık ve zorbalık anlamında kullanılmıştır.

d. el-Ferah الفرح

Özlük olarak, üzüntünün karşıtı olan sevinç anlamına gelmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de ise, sevinç anlamında kullanıldığı gibi, şımarıklık anlamında da kullanılmıştır.

وَإِنَّا إِذَا أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرحَ بِمَا وَجَّهْنَا وَإِن تُصِيبَهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَإِنَّ الْإِنْسَانَ كَفُورٌ

*"Gerçek şu ki, biz insana tarafımızdan bir rahmet tattırdığımız zaman, ona sevinç duyar. Eğer onlara kendi ellerinin takdim ettikleri dolayısıyla da bir kötülük isabet ederse, bu durumda da insan bir nankör kesiliverir."*⁴

فَلَمَّا نَسُوا مَا دُكُّوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ

*"Derken kendilerine hatırlatılanı unuttuklarında, onların üzerlerine her şeyin kapılarını açtık. Öyle ki kendilerine verilen şeylerle sevince kapılıp şımarınca, onları amansızca yakalayiverdik. Artık onlar umutları suya düşenler oldular."*⁵

Ku'ân-ı Kerim, Hız. Musa döneminde yaşayan, kendi zamanında kimseye nasip olmamış göz kamaştırıcı büyük servetinin ve üstün bilgisinin kendisini

¹ El-Mevdudî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, trc. Muhammed Han KARANÎ, Yusuf KARACA, Nazife ŞİŞMAN, c. III (ikinci basım. İstanbul: İnsan Yay. 1991), s. 110

² Gafir, 40:75.

³ el-Mevdudî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, Trc. Muhammed Han KARANÎ, Yusuf KARACA, Nazife ŞİŞMAN Kurul (ikinci basım. İstanbul: İnsan Yay. 1991), V, 167.

⁴ Şura, 42: 48.

⁵ Enam, 6: 44.

şımarttığı Karun adındaki bir kişiden bahsetmektedir. Bu kişinin, hep zenginlik hobisiyle yaşayarak servetinin kaynağının Allah değil de kendi bilgisi, becerisi olduğunu ileri sürecektir derede azıtması sonucunda, başta Hz. Musa olmak üzere, halkından mü'min olanların, kendisine öğütler verdiğini, ancak kendisinin hiçbir öğüt dinlemeyerek şımarıklığını sürdürmesi sonucunda ibret olarak tüm servetiyle beraber yerin dibine batırıldığını bildirmektedir.¹

Kur'ân- Kerim'de Kasas Suresinin bazı ayetlerinde Karun'dan şöyle bahsedilir:

أَنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى عَلَيْهِمْ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولَى الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ

"Gerçek şu ki Karun, Musa'nın kavmindendi, ancak onlara karşı azgınlaştı. Biz, ona öyle hazineler vermiştik ki, onun anahtarları birlikte (taşımaya) davranan güçlü bir topluluğa ağır geliyordu. Hani kavmi ona; "Şımararak sevinme çünkü Allah şımararak sevince kapılanları sevmez." demişti."²

Karun'la ilgili bu ayette geçen, فح "ferah" kavramı, mal ve evlat çokluğuyla öğünerek şımarma anlamındadır.³

e. el-Ferahe الفراهة

Bu kelime kök olarak Kuran-ı Kerim'de yer almamakla beraber, sadece bir yerde, ism-i fail kalıbının ikinci çoğul sahsı olarak "fârihin" فارهين şeklinde geçmektedir."farih" kavramı, güçlü binek atı, güzel yüzlü adam, yetenekli adam, obur kişi gibi anlamlara gelmektedir.⁴

Kur'ân-ı Kerim'deki kullanılış şekline gelince, nasıl ki, 'Ad medeniyetinin önde gelen özelliği sırf ihtişamlarını göstermek üzere yüksek sütunlu binalar ve ölümsüzlülerini simgelemek üzere heykeller yapmak idiyse, Semud medeniyetinin eski kavimler arasında meşhur olan özelliği de yine aynı amaçla kayalık dağlarda evler oymalarıydı.⁵ Semûd kavminin refahtaki aşırılık ve şımarıklıklarını konu alan ayetler çerçevesinde, Şu'ara suresinin 149. Ayetinde geçen bu kelimeyle ilgili değişik görüşler ileri sürülmüştür. İbnü'l-Arabî; "ferihün" kelimesi, فح "ferihun" kelimesi gibidir, dolayısıyla bolluk

¹ Bkz. Kasas, 28: 81; Ankebût, 29:40.

² Kasas, 28: 76.

³ Bkz. Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Neseffî, Medarikü't-Tenzîl ve Hakaikü't-Te'vîl, c.II, (et-Tab'atü'l-Ülâ. Beyrut: Darü'l-Kelimu't-Tayyib, 1998) s.656

⁴ Bkz. el-Cevherî, es-Sihah, c.VI (et-tab'atü'r-Rabi a. Beyrut: Darü'l-İlm. 1987), s.2242; İbn Manzur, Lisanü'l-Arab, c. XIII (et-Tab'atüs-Salise. Beyrut: Darü Sadir, 1414 h.) s. 521

⁵ El-Mevdudî, Tefhimü'l-Kur'ân, terc. Muhammed Han KARANÎ, Yusuf KARACA, Nazife ŞİŞMAN, c. IV, (ikinci basım. İstanbul: İnsan Yay. 1991)s. 54

içindeki şımarık, azgın kişi anlamına gelir.” derken, el-Ferra, هـ “ha” harfinin, ح “ha” harfinin yerine kullanılmış olduğunu, böylece فـ ile فرح kelimleri arasında hiçbir farkın olmadığını, فرح kelimesinin ise Arap kelâmında, şımarık ve kendini beğenmiş kişi anlamına geldiğini ileri sürmüştür. Es-Sihah’ta ise, şöyle denilmektedir: “فَرِهَيْنَ فَارِهَيْنَ وَمَنْحَتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهَيْنَ¹” ayetindeki فَارِهَيْنَ kelimesini, فَرِهَيْنَ şeklinde okuyanlara göre ayetin anlamı, “Siz, (hayat ihtişamınızı göstermek üzere) şımarıkça kayaları oyarak evler inşa ediyorsunuz.” şeklinde olur. Bu kelimeyi, فَارِهَيْنَ şeklinde okuyanlara göre ise anlamı, “Siz, (sırf maharetinizi göstermek için), ustaca kayaları oyarak evler inşa ediyorsunuz.” şeklinde olur.”²

Tüm Kûfe kurrası ayetteki söz konusu kelimeyi فَارِهَيْنَ şeklinde, Medine ve Basra çevresindeki kurranın tümü ise onu, فَرِهَيْنَ şeklinde okumaktadır.³ Bu okuyuş farklılığına göre de, yukarıda temas ettiğimiz şekildeki anlam farklılığı doğmaktadır.

f. et-Tuğyan الطُّغْيَانُ

Tuğyan, t.ğ.y طغى kökünden elde edilen bir mastar olup, sözlük olarak, azıtmak, taşkınlık yapmak anlamına gelmektedir, طَغَى الْمَاءُ “tağa’l-mâü” denildiği zaman, su kabararak mecrasını taşıp altında kalan her şeyi batırdı demektir. Tabii ki, su için normal olan kendi kanalı içinde akarak etrafına zarar vermemesidir. İnsan için de normal olan kendi hukuk sınırları içinde kalarak taşkınlık yapmadan bir başkasına zarar vermemesidir. Dolayısıyla hakkında bu tabirin kullanıldığı kişi, haddini aşan kişi demektir. Bu nedenle azıtmak, şımarmanın bir üst merhalesidir. İbnü Seyyidih; bu tabire şöyle açıklık getirmektedir: “طَغَى” fiili bir kimse hakkında kullanıldığı zaman, ölçüyü kaçırdı, yüksekten baktı, küfürde aşırılığa kaçtı demektir.”⁴ Kişi azıtmışsa, onu bu duruma iten bir etkenin olması gerekir ki, o da mal, makam sarhoşluğu gibi şeylerdir. Bu nedenle Vehb’in hadisinde şöyle denilmiştir: “Malın tuğyanı olduğu gibi ilmin de tuğyanı vardır. Mal çokluğunun sahibine yaptığı gibi, ilim de, sahibini, aslında helâl olmayan bazı karışık şeylere ruhsat vermeye,

¹ Şu’ara’, 26/149

² Bkz. el-Cevherî, es-Sihah, VI, (et-tab’atü’r-Rabi a. Beyrut: Darü’l-İlm li’l-Mlâyîn. 1987), s.2242“frh” md. si

³ Bkz. Et-Taberî, Cami’u’l-Beyan, c. XIX, (et-Tab’atü’l-Ûlâ. Beyrut: Müessestü’r-Risale, 2000) s. 381

⁴ Bkz. İbnü’l-Manzur, Lisanü’l-Arab c. XV, (et-Tab’atüs-Salise. Beyrut: Darü Sadir 1414 h.) s. 7 “tğy” md.si

kendisini başkasından üstün görmeye ve ilmin hakkını vermemeye sevk edebilir."¹ Yusuf b. Hüseyin; "Seni ilmin tuğyanından kurtaracak olan, ibadettir; malın tuğyanından kurtaracak olan ise, zühttür."²

Tuğyan kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de 9 yerde geçmektedir. Bütün bu yerlerde de, küfürde aşırılık ve haddi aşmada azgınlık³ anlamında kullanılmıştır. Onlardan biri, şu ayettir: Örnek olarak münafık Yahudilerin, mü'minlerle karşılaştıklarında biz de iman ettik derler, sonra şeytanlarıyla bir araya geldiklerinde ise, şımarıklarından ötürü, "Biz sizlerle beraberiz, sadece onlarla alay ediyoruz." derlerdi. Yüce Allah da onlara cevap olarak, "

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

"İman edenlerle karşılaştıkları zaman: "İman ettik" derler. Şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise, derler ki: Şüphesiz, biz sizinle beraberiz. Biz (onlarla) yalnızca alay edicileriz."⁴ "Allah da onlarla alay eder ve tuğyan (azgınca taşkınlık)ları içinde şaşkınca dolaşmalarına belli bir mühlet verir."⁵

Bir de aynı kökten gelen "Tağıye" kelimesi vardır. فَأَمَّا تَمُودُ فَأَهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ. aye-tinde geçen bu kelimeye dair çeşitli yorumlar yapılmıştır. İbn Kesir tefsirinde; bu kelimenin İbn Cerir'e göre yüksek ses, Mücahid'e göre günah ve er-Rebî'e göre ise, طُغْيَان tuğyandır, azgınlıktır.⁶ el-Bağevî'ye göre haddi aşmaktır.⁷

g. el-'Utüll الغنل

Kelime olarak kaba anlamına gelen bu kavram, kaba ok anlamında da kullanılmaktadır.⁸ Terim olarak insanlardan kaba ve katı kişiler için kullanılır. Bundan, bir taraftan malıyla böbürlenene, diğer taraftan da acımasızlık yap-

¹ Bkz. İbnü'l-Manzur, Lisanü'l-Arab c. XV, (et-Tab'atüs-Salise. Beyrut: Darü Sadir 1414 h.) s. 7

² Ebu Naim el-Esbehanî, Hilyetü'l-Evliya, CXIII, (Bsy. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1409 h.),s. 239

³ Bkz. ez-Zemahşerî, el-Keşşaf, c. IV,(et-Tab'atü's-Salise. Beyrut: Darü'l-Kitabil-'Arabi, 1407 h.) s. 205

⁴ Bakara,2, /14

⁵ Bakara, 2/15

⁶ Bkz. İbn Kesir, Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm, c. VIII, (et-Tab'atü'l-Ülâ. Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419) s. 205

⁷ Bkz. el-Bağevî, Me'âlimü't-Tenzil, c. I, (et-Tab'atü'l-Ülâ. Beyrut: Darü't-Türasi'l-'Arabi 1420 h.) s. 90

⁸ El-Cevherî, es-Sihah, c.V, (et-tab'atü'r-Rabi a. Beyrut:Darü'l-İlm li'l-Mlâyîn. 1987) s.1758"atl" md.si; İbn Manzur, Lisanü'l-Arb, c.XXI, (et-Tab'atüs-Salise. Beyrut: Darü Sadir 1414 h.) 424 "atl" md. si

rak malından fakirlere bir şey vermeyen katı kişiler kastedilmektedir.¹

Kur'ân-ı Kerim'in Kalem suresinde, peşinden gidilmemesi, kendileriyle arkadaşlık edilmemesi emredilen 7 sınıf insanlardan bahsedilmektedir. Bunlar:

1. Çok yalanlayıcılar,
2. İnsanlara yaranmak için yağcılık yapanlar,
3. Yemin edip duran, aşağılık kimseler,
4. Alabildiğine ayıplayıp kötöleyen, söz getirip götürülenler,
5. Hayrı engellemeyi sürdüren, saldırgan, olabildiğince günahkâr kimseler,
6. Zorba,² saygısız, sonra da kulağı kesikler,
7. Kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğu zaman: "(Bunlar) Eskilerin uydurma masallarındır" diyenler.

Aynı surenin 15. Ayetinde, kişinin tüm bu psikolojik duruma düşmesinin nedeni, "mal ve evladının olması" olarak gösterilmektedir.

Böyleleriyle ilgili olarak; Taberî, İbn Kesir ve es-Süyutî tefsirlerinde, şöyle bir hadise yer vermişlerdir: Zeyd b. Eslem'den yapılan bir rivayete göre, Hz. Peygamber şöyle buyurdular: "Allah'ın, vücuduna sağlık, rızıkına genişlik ve kendisine dünyalık verdiği bir kulun, bununla insanlara zulmetmesinden, yer ve gök ağlar. İşte 'utüll' budur." buyurmuşlardır.³ Es-San'anî, tefsirinde, şu ilaveye yer vermektedir. "Gökler yaşlı kişinin zinakâr olmasından dolayı da ağlar, yeryüzü de onu hiç görmek istemez."⁴

c. Mütref Kavramıyla İlişkili Diğer Kavramlar

Kur'ân-ı Kerim'de, "mütref" kavramının geçtiği ayetleri incelediğimizde, bu kavramın başka bazı kavramlarla birlikte kullanıldığını görmekteyiz. Bu birliktelik, kavramlar arasında yakın ilişkiler bulunduğunu açıkça göstermektedir. Bu ilişkiler, ya sebep-sonuç ilişkisi veya açıklama-pekiştirme ilişkisidir. Bu nedenle "mütref" kavramının sadece aynı ayette berber kullanıldığı kav-

¹ İbn Kesir, Tefsirü'l-Kur'âni'l-âzîm, c. VIII, (et-Tab'atü'l-Ülâ. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419) s. 192

² "Utüll"den bahseden hadislerden biri de, Harise b. Veb'den rivayet edilen şu hadistir. Resulullah (s.a.s), "Size Cennet ehlinden haber vereyim mi? Zayıf olup da kendisini zayıf bilen mütevazı kişilerdir. Eğer bunlar Allah adına yemin etseler Allah bunları haklı çıkarır. Size Cehennem ehlinden de haber vereyim mi? Kaba katı, kendini beğenmiş ve büyüklenen kişilerdir." buyurdu. Bkz. Muhammed b. İsmail el-Buharî, tah. Muhammed b. Zahir c.VI, (et-Tab'atü'l-Ülâ, Byy.: Darü Taki Necat, 1422 h.) s.159; Müslim b. Haccac, el-Müsnedü's-Sahih, tahk. Muhammed Füad Abdü'l-Bakî, c. IV, (Bsy. Beyrut: Darü-Türası'l-'Arabî, bty.) s.

³ İbn Kesir, Tefsirü'l-Kur'âni'l-âzîm, c. VIII, (et-Tab'atü'l-Ülâ. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419) s. 193; Taberî, Cami'ul-Beyan, c.XXIII, (c.536;

⁴ Es-San'anî, Tefsirü'l-Kur'ân, c. 7, s. 256, es-Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-Beyan, c. 13, s. 336

ramları inceleyerek aralarındaki ilişkileri, birkaç örnekle açıklamaya çalışacağız.

وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءِ الْآخِرَةِ وَأَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشْرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ

a. "(Salih peygamber'in) kendi kavminden, inkâr edip de ahirete kavuşmayı yalanlayan ve kendilerine, dünya hayatında refah verdiğimiz önde gelen şımarıklar, dediler ki: "Bu, sizin benzeriniz olan bir beşerden başkası değildir, kendisi de sizin yediklerinizden yemekte ve içtiklerinizden içmektedir."ayetinde¹; el-Mele'" الْمَلَأُ، كفر، Küfür ve تكذيب Tekzip kavramları beraber zikredilmiştir.

فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الثُّرَيُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُو بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ

b. "Sizden önceki kuşaklardan onlardan kurtardığımızdan pek azı dışında yeryüzünde bozgunculuğu önleyecek fazilet sahibi kişiler bulunmalı değil miydi? Zulmedenler ise, içinde buldukları refahın peşine düştüler. Onlar, suçlu-günahkârlardı."ayetinde², الْمَفْسَادُ، الظلم ve حرم kavramları berber zikredilmiştir.

وَكَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّقْتَدُونَ.

c "İşte böyle; senden önce de (herhangi) bir memlekete bir peygamber göndermiş olmayalım, mutlaka onun 'refah içinde şımarıp azan önde gelenleri' (şöyle) demişlerdir: "Gerçek şu ki, biz, atalarımızı bir ümmet (din) üzerinde bulduk ve doğrusu biz, onların izlerine (eserlerine) uyanlarız". ayetinde,³ "babaların izinden gitme şeklindeki taklitçilik" tabirine yer verilmiştir.,

وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَسُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاَهَا تَدْمِيرًا

d. "Biz, bir ülkeyi helak etmek istediğimiz zaman, onun 'varlık ve güç sahibi önde gelenlerine' emrederiz, böylelikle onlar orada bozgunculuk çıkarırlar. Artık onun üzerine söz hak olur da, onu kökünden darmadağın ederiz."ayetinde ise, فسق kavramı, "mütref" kavramıyla birlikte yer almış bulunmaktadır.

1. el-Mele' الْمَلَأُ

Sözlükte, "el-mele'" الْمَلَأُ kelimesi, kabın vs. nin dolması anlamına gelen "mele'e" مَلَأَ fiilinden gelmektedir. Terim olarak, bir toplumun önde gelen-

¹ Mü'minun, 23,/33

² Hud, 11/116

³ Zuhruf, 43/23

leri, eşrafı, itibarlıları, görüşlerine başvuru alanları ve liderleri anlamında kullanılmıştır.¹ Kur'ân-ı Kerim'de geçen, mele-i a'lâ المَلَأُ الْأَعْلَى tamlamasıyla, mukarreb melekler kastedilmektedir.² Kur'ân'da 30 yerde geçen bu kavrama, ait olduğu toplumun durumuna göre olumlu veya olumsuz anlamlar yüklenmiştir. Ancak Saffat ve Sad Surelerindeki المَلَأُ الْأَعْلَى "mele-i a'lâ" tabirinde yer alan "mele" kavramının dışında kalan 28 yerde, aynı kavram; inkârcı, şımarık, güruh, bir toplumun despot yönetim konseyleri anlamında anıldığından, "mele" denilince çağrışımla hep olumsuz anlamlar akla gelmektedir. Nitekim, Kur'ân-ı Kerimde Hz. Nuh kavminin, Hz. Şuayb kavminin, Fırvun kavminin, Ad ve Semud kavimlerinin ileri gelenleriyle, İsrail oğullarının ileri gelenleri konu edildiklerinde; diktatörlerin çevresini kuşatan ve onlara yağdanlık yaparak, yönetimin nimetlerinden nemalanan kesimlere ya açıkça vurgu yapılır veya işaret edilir. Meselâ, et-Taberî ve diğer birçok müfessirler, yukarıdaki 1. Sırada yer alan Mü'minun, 33. Ayetinde geçen مَلَأُ kelimesini, Hz. Salih'in kavminin eşrafı olarak açıklamışlardır.³ Er-Rağıb, Kur'ân-ı Kerim'de geçmiş peygamber kavimlerin eşrafına مَلَأُ "mele" denilmesinin nedeni, "bunların görüşlerine başvuru alan, ihtişam ve debdebeleriyle göz dolduran seçkin kişiler olmasıdır." demiştir.⁴ Bu ayette Hz. Salih'in kavminin eşrafından bahsedilirken, onların şımarık, inkârcı, yalanlayıcı olduklarına dikkat çekilmektedir. El-Mevdudî, bu noktaya şöyle temas etmektedir. "Resullere karşı çıkan tüm insanların şu üç ortak özelliğe sahip olduklarını belirtmeliyiz:

- a. Hepsi de kavimlerinin şefleri, reisleri idiler,
- b. Ahiret' hayatına inanmıyorlardı,

c. Zengin ve dünya hayatında başarılı olanlardı. Açıkça dünya hayatını seviyorlar ve kendilerine önderlik ve zenginlik kazandıran yaşantılarının yanlış olabileceğini düşünemiyorlardı. Bu yüzden de ölümden sonra başka hayattan ve dünyada yapılanların hesabının Allah'a verileceğinden söz etmekle kafa konforlarını bozan resüllere karşı çıkıyorlardı. Mekke'de olup

¹ El-Cevherî, es-Sihah, c.I, (et-tab'atü'r-Rabi a. Beyrut:Darü'l-İlm li'l-Mlâyîn. 1987) s. 72 "mele" md.si; . İbnü'l-Manzur, Lisanü'l-Arab c.I, (et-Tab'atüs-Salise. Beyrut: Darü Sadir 1414 h.) s.160, mele" md.si;

² Bkz. et-Taberî, el-Cami' li-Ahkâmil-Kur'ân, c.XXI, (et-Tab'atü'l-Ülâ. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2000) s. 236

³ Et-Taberî, *Cami'u'l-Beyan*, c. XIX(et-Tab'atü'l-Ülâ. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2000) s.28

⁴ Er-Rağıb el-İsfahanî, *Tefsîrü'r-Rağıbi'l-İsfahanî*, Tahki Abdü'l-aziz el-Besyûnî, c.I, (et-Tab'atü'l-Ülâ. Byy.:Külliyetü'l-Adab- Cami'atü Tanta. 199), s. 504

biten de aynıyla buydu."¹

2. Küfür الكفر

Bu kavram, imanın zıddı olarak, inanmamak, kabul etmemek, inkâr etmek, hakkı örtbas etmek anlamlarına gelmektedir."el-Küfr" الكفر kelimesinin aslı, الكفر kelimesidir. Bu da bir şeyin üstünü örtmek kapatmak demektir. Buna göre كَفَرَ fiili, 1. baptan getirildiği zaman imanın zıddı olan inkâr anlamına, 2. baptan getirildiği takdirde ise, kapatmak, örtmek anlamına gelmektedir.² Küfür aynı zamanda bilerek Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük yapmak anlamına da gelmektedir ki bu, şükrün zıddıdır.³

Küfür, iki kısımdır. Birinci kısım, bilmediği için inkâr eder; ikincisi ise, bildiği halde inkâr eder. Bu da, üç kısımdır. Birincisi, bilir, lâkin kabul etmez. İkincisi, yakîni vardır, lâkin itikadı yoktur.(ona bağlılığı yoktur.) Üçüncüsü, tasdiki var, lâkin vicdanî iz'ânı (meyli) yoktur.⁴

Küfrün çeşitleriyle ilgili Tacü'l-Arus'ta şöyle bir açıklama vardır: Bazı ilim ehli, "küfür dört kısma ayrılır." demişlerdir. Bunlar; Küfr-ü inkârî, Küfr-ü cuhûdî, küfr-ü inadî ve küfr-ü nifakîdir. Kim bunlardan birisiyle Rabbine kavuşursa, Allah tarafından bağışlanmaz. Anacak bunların dışında kalan günahları Allah dilediklerinden bağışlar.

a. Küfr-ü inkârî şudur ki; kişi, Allah'ı asla tanımaz ve O'nu kabul etmez, kalbi ve diliyle inkâr eder, tevhid konusunda kendisine hatırlatılanları dinlemez. İblis ve Ümeyye b.Ebi Salt'ın küfrü bu nevidendir.

b. Küfr-ü cuhûdî (bilerek inkârcılık); kalbiyle inanır fakat diliyle ikrar etmez. Bu da kâfir-i cahiddir.

c. Küfr-ü inadî; kalbiyle inanıp diliyle ikrar etmesine rağmen kıskançlığından İslâm'ı din edinmez. Bu da Ebu Cehil ve benzerlerinin küfrüdür. Et-Tehzib'de ise, kalbiyle inanır, diliyle de ikrar eder ancak kabul etmede ayak diretir. Bu da Ebu Talib'in küfrüdür. Nitekim Ebu Talib, Hz. Peygamberle ilgili şu beyti dile getirmiştir:

. وَلَقَدْ عَلِمْتُ بِأَنَّ دِينَ مُحَمَّدٍ ... مِنْ خَيْرِ أَدْيَانِ الْبَرِيَّةِ دِينَا

لولا الملامة أو جذار مسبي... لووجدتني سمحاً بذاك مبينا

¹ El-Mevduî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, terc. Muhammed Han KARANÎ, Yusuf KARACA, Nazife ŞİŞMAN c.III, (ikinci basım. İstanbul: İnsan Yay. 1991), s. 415

² Bkz. Ez-Zebidî, *Tacül-Arus*, c. XXIV (bsy. Kahire: Darü'l-Hidaye, bty) s.50, "kfr" md.si

³ Bkz. İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, c. V (et-Tab'atüs-Salise. Beyrut: Darü Sadir, 1414 h.) 144" kfr" md.si

⁴ Bkz. B. Said. Nursî, *İşaretü'l-İ'caz fi mezani'l-Îcaz*, (bsy. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2001) s. 68

Ben Muhammed'in dini'nin yeryüzündeki bütün dinlerin en iyisi olduğunu biliyorum.

Eğer kınamalardan ve ayıplamalardan sakınmasaydım, o dini açıkça kabul ettiğimi görürdün.

d. Küfr-ü nifakî, bu da kalben inanmadığı halde, diliyle inandığını ikrar eden kişinin küfrüdür.

Akaid kitaplarında küfrün; dört, altı sekiz vs gibi kısımlara ayrıldığını; ancak daha çok dört kısımda özetlendiğini görmekteyiz.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي كُفْرٍ fiilinin, كُفْرًا وَكُفْرَانًا şeklinde de iki mastarı daha gelebilmektedir. *Andolsun bunu, (yağmuru insanların geçimine meddar olmak üzere indirme mucizemizi) onların arasında öğüt alıp, düşünsünler diye çeşitli biçimlerde açıkladık. Ancak insanların çoğu nankörlük edip ayak direttiler*¹. ayetinde geçen "küfûr" كُفْرًا kelimesi, nankörlük anlamında kullanılmıştır.

el-Ahfeş, ayette geçen كُفْرًا kelimesinin "el-küfr" الكُفْر kelimesinin çoğulu olduğunu ileri sürmüştür. "Küfür" kavramı, ayrıca köy, gece karanlığı gibi anlamlara da gelmektedir.² Karanlığıyla her şeyin üstünü örtmesi özelliğinden dolayı geceye "kâfir" denildiği gibi, tohumu yere gömerek üstünü örtmesinden dolayı çiftçiye de kâfir denilmiştir.³ Bu anlamdaki kâfir kelimesinin anlam bakımından inanç yönünden inkârcı anlamındaki kâfir kelimesiyle bir ilişkisi yoktur. Ancak tüm bu sözlük anlamlardan hareketle, Allah'ın nimetlerinden her zaman yararlandıkları halde tüm bunları örtbas etmeleri nedeniyle inkârcılara kâfir denilmiştir

أَوَّمَّ يَبْرُوا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ أَحْلًا لَا رَبَّ فِيهِ فَأَبَى الظَّالِمُونَ *"Görmüyorlar mı; gökleri ve yeri yaratan Allah, onların benzerini de yaratmaya gücü yeter ve onlar için de kendisinde şüphe olmayan bir süre (ecel) kılmıştır. Zulmedenler ise ancak inkârda ayak direttiler."*⁴ Ayetinde geçen "küfûr" كُفْرًا kelimesi ise, inkârcılık anlamında kullanılmıştır. Ayrıca, kâfirler, ölümden sonraki dirilme konusundaki *"Biz kemikler haline geldikten, toprak olup ufalandıktan sonra mı, gerçekten biz mi yeni bir yaratılışla diriltileceğiz?" demişlerdi.* Kur'ân, onların bu şekil inkârlarına karşı, Allah'ın yer ve göklerde aralıksız yoğun bir şekilde devam etmekte olan yaratma

¹ Furkan, 25/50

² Bkz. el-Cevherî, *es-Sihah*, c. II (et-tab'atü'r-Rabi a. Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Milâyîn. 1987) s.807" kfr" md.si

³ Bkz. İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, c. V (et-Tab'atüs-Salise. Beyrut: Darü Sadir 1414 h) s.148" kfr" md.si

⁴ İsra, 17/99

faaliyetini delil göstererek; "Görmüyorlar mı ki; gökleri ve yeri yaratan Allah, onların benzerini de yaratmaya gücü yeter!" kısmıyla cevap vermektedir.

Ayette geçen "misil" مثل kelimesiyle, hem kıyametin kopmasıyla harap olacak olan yer ve göklerin başka bir mislini (benzerini), hem de yer ve göklerin küçük bir misli (örneği) olan insanı yeniden yaratmaya yüce Allah'ın muktedir olduğuna vurgu yapılmaktadır. Ez-Zemahşerî, bu ayeti; "Gökleri ve yeri kim yaratmışsa, onların benzeri olan insanları da yaratmaya yine O, muktedirdir. Zira insanların yaratılması, göklerin ve yerin yaratılmasından daha zor değildir."¹ şeklinde açıklayarak yukarıda verilen ikinci anlam üzerinde özellikle durmaktadır.

"Küfür" kavramı, Kur'ân-ı Kerim'de; gerçeğin görmezden gelinmesi, onun örtbas edilerek toplum nazarından saklanmasına yönelik gösterilen tüm çabalar için kullanılan genel bir kavram olarak adlandırılmıştır. Başka bir deyimle küfür, yüce Allah'ın engin sevgi ve merhametine binaen, hayat nimeti başta olmak üzere kullarına bahşettiği sayısız ve sonsuz nimetlerinin değerinin anlaşılmasına, böylece bu nimetlerin sahibinin takdir edilmesine engel olmak amacıyla inkârcıların Allah'a inanmayı gerektiren tüm delilleri görmezlikten gelerek onları, örtbas etmeye çalışması demektir. Oysa sadece, yaşadığına inanan bir kimsenin, Allah'a inanmaması mümkün değildir. Bakara Suresinde yer alan şu ayet bu noktaya şöyle dikkat çekmektedir:

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أََمْوَانًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ مِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

"Nasıl oluyor da Allah'ı inkâr ediyorsunuz? Oysa ölü iken sizi O diriltti; sonra yine sizi öldürecek, yine diriltecektir ve sonra yalnızca O'na döndürüleceksiniz."²

Yani, "siz kendiniz hayatta olduğunuzu kabul ettikten sonra, bu hayatı size bahşedenin de hayatını kabul etmek durumundasınız. Bu fani hayatı size veren Güç, ölüm sonrası vaat ettiği ebedî hayatı vermeye de muktedirdir. O halde size bu hayatı vermiş olan ve ebedî olmak üzere yeniden bir hayat verecek olan Allah'a nasıl olur da inanmaz ve O'na ibadet etmezsiniz?" şeklinde ayette geçen ve hayret bildiren bir soru ismi olan كَيْفَ ile inkâr eylemi, temelden reddedilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'e göre, kâinat baştanbaşa Allah'ın mülkü³ ve bütün varlık-

¹ Bkz. ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, c. II, (et-Tab'atü's-Salise. Beyrut: Darü'l-Kitabil-'Arabi, 1407 h.) s. 696

² Bakara, 2:28.

³ Göklerin, yerin ve içlerinde olanların tümünün mülkü Allah'ındır. O, her şeye güç yetirendir (Maide, 5:120).

lar O'nun kulu ve görevli memurudurlar.¹ Bu nedenle küfür, kâinatın Halı-kı'nın ve O'nun kâinattaki mucize sanat eserlerinin bir çırpıda inkârını ifade eden bir düşünüş ve davranış biçimidir.

İnsanı, bu derece büyük bir cinayetten ve bu cinayete terettüp edecek büyük cezadan uyarma noktasında, Küfür konusu, Kur'ân-ı Kerim'in en çok üzerinde durduğu konuların başlarında gelmektedir. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerim, bu konuda, büyük tahşidat yaparak (bütün insanların dikkatini bu noktada toplayarak) birçok önemli uyarılarda bulunmuştur.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارًا فَلَنْ يُوَفَّىٰ مِنْ أَعْدَابِهِمْ مِنْهُ مِنَ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ افْتَدَىٰ بِهِ

“Şüphesiz küfredip kâfir olarak ölenler, bunların hiç birisinden, yeryüzü dolusu altın olup bunu fidye olarak verse de kesin olarak kabul edilmez.”²

Kur'ân-ı Kerim, tüm kâinatla beraber insanın varlık nedenini abes görme anlamına gelen küfrün kavramı, özündeki çirkinlikleri ortaya çıkararak insanları ondan sakındırmaktadır. İnanmaya ilişkin sayısız deliller olduğu, inkâr için de hiçbir neden olmadığı halde, sırf şımarıklık sonucu yapılan inkâr anlamındaki küfür kavramına önemine binaen çeşitli türevleriyle Kur'ân, farklı şekillerde 422 defa yer vermiştir.

3. Gelenekçilik ve Taklitçilik

Kur'ân'ın, doyurucu, ikna edici, irşat edici ve yeri gelince eleştirici, uyarıcı ve tehdit edici üslubu karşısında, şımarık zulüm erbabı, bu sefer “atalarına bağlı olma” gibi kendilerince masumane bir gerekçe ileri sürmüşlerdir.

وَكَذَٰلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ

“(Ey Muhammed!) İşte böyle; biz, senden önce de (herhangi) bir memlekete bir peygamber gönderince, mutlaka onun refah içinde şımarıp azan önde gelenleri' (şöyle) demişlerdir: "Gerçek şu ki, biz, atalarımızı bir ümmet (din) üzerinde bulduk ve doğrusu biz, onların izlerine (eserlerine) uymaktayız”³

Bu ayetin ardından gelen aşağıdaki ayet ise, müşriklerin ilk bakışta masumane gibi görünen “babaların yolundan gitme, onları taklit etme” gibi bir düşüncenin arkasına sığınma mazeretine, “onların gittiği yoldan daha iyisini” bir alternatif olarak sunmak suretiyle yumuşak bir dille kabullerine zemin hazırlar mahiyette bir cevap vermektedir.

قَالَ أَوْلَوْ جُنَّتْكُمْ بِأَهْدَىٰ مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آبَاءَكُمْ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ

Peygamber şöyle dedi: " Pekî, ben size, atalarınızı üstünde bulduğunuz

¹ Yedi gök, yer ve bunların içindekiler (48) O'nu tesbih etmektedir; (49) O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiç bir şey yoktur, ancak siz onların tesbihlerini kavrayamıyorsunuz! (İsra, 17:44).

² Al-i İmran, 3/91

³ Zuhruf, 43/23

şeyden daha doğru olanını getirmiş olsam da mı?" Onlar da demişlerdir ki: "Doğrusu biz, kendisiyle gönderildiğiniz şeyleri, inkâr edenleriz."¹

Görüldüğü gibi, şımarık liderler, atalarının üzerinde bulunduğu yolun doğru bir yol olduğunu ileri sürerek onları takip ettiklerini ileri sürüyorlardı. Her bir peygamber de; *"O zaman esas olan doğruyu takip etmek ise, ben size daha doğrusunu getirdim"* demekle onların ellerindeki son kozu da alınca onlar, *"Doğrusu biz, kendisiyle gönderildiğiniz şeye (karşı) kâfir olanlarız."* demekle hakkı kabul etmeyişlerinin asıl nedeni olan peşin hükümlülüklerini ortaya koymuş oluyorlardı.

Ayetten anlaşıldığı üzere, lüks hayatın şımarttığı küfür öncüleri, İlahî mesajları kabul etmeyişlerine, babadan kalma şirk statükosunu gerekçe göstermişlerdir. Bu şekil bir statükoyu muhafaza etmeleri, babalarına olan saygılarından dolayı değil, şirk inancının, kendilerinin işlerine gelmesinden dolayı idi.

Kur'ân, Ana-Baba saygısını ve meşru her türlü emirlerine uymayı oldukça önemsemektedir. Ancak şirke davet etmeleri² durumunda onlara uymaya veya kendilerinden sonra onların bu noktadaki hatıralarını yaşatma yönünden onları taklit etmeye asla izin vermemektedir. Kur'ân, yukarıdaki ayette olduğu gibi, diğer birçok ayette taklitçileri de taklit edilenleri de; akılsızlık, şaşkınlık ve cahillikle itham etmektedir. Böylece akılsızları taklit etmenin de akılsızlık, şaşkınlığı taklit etmenin şaşkınlık ve cahilleri taklit edenleri de cahillik olduğuna işaret etmektedir.

وَإِذَا قِيلَ لَهُم اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَنْبَغُ مَا أَلْفِينَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوْ لَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ

"Ne zaman onlara: "Allah'ın indirdiklerine uyun" denilse, onlar: "Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye (geleneğe) uyarız" derler. Peki, ya atalarının akıllı bir şeye ermez ve doğru yolu da bulmamış idiyseler? (Yine mi onlara uyacaklar?)"³

. Kur'ân, takip eden ayette bu şekil körü körüne taklitçiliği, şöyle tasvir etmektedir:

وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً صُمُّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ

"Küfre sapanların örneği çağırma ve bağırmandan başka bir şeyi duymayan (duyduğu şeyin anlamını bilmeyen hayvan) a haykıranın örneği gibidir. Onlar, sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bundan dolayı da onlar akıl erdir-

¹ Zuhruf, 43/24

² وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا "Eğer, onların ikisi (annen ve baban) hakkında bir bilgin olmayan şeyi bana şirk koşman için, sana karşı çaba harcayacak olurlarsa, bu durumda onlara itaat etme!"

³ Bakara, 2/170

mezler.”¹

Seyit Kutup, bu şekil gelenekçilikle ilgili şu tespitlerde bulunmaktadır. “Ku’ân’ın bu davetinin muhataplarının müşrik, Yahudi veya Hıristiyan olması arasında bir fark görmemektedir. Bunların tümü, ister bunlardan olsun, ister şunlardan olsun, babalarından miras kalan alışkanlıklarda ısrar edip, gelen yeni akideyi (inanç sistemini) toptan veya perakende olarak reddediyorlardı. Ayet ise, Allah’tan başkasına inanmayla ilgili bir şeyin telakkisini eleştirdiği gibi, ayette geçtiği üzere “babaları akıl erdirmez ve yolunu bulamaz” durumda olsalar dahi, bu şekil akıl ve idrak dışı katı taklitçiliği de eleştirmektedir.²

Müslüman olsalar dahi, sadece ana-babayı taklit etme, “taklidî iman” olarak adlandırılıp makbul bir iman olarak kabul edilmemekte, iman esaslarının her mü’min tarafından aklın, kalben ve ilmen incelenerek inancının, taklitten, tahkikî iman derecesine çıkartılması tavsiye edilmektedir.

4. Tekzip تکذیب (Yalanlama)

“Tekzip” kavramı, mastar olarak Kur’ân-ı Kerim’de sadece Büruc Suresi, 19. Ayette yer alırken, çeşitli türevleriyle کذب maddesi, 286 yerde geçmektedir. Yusuf ve Necm surelerindeki کذب maddeleri amelî anlamda yalan ifade etmekle küfrü gerektirmez, ancak günah kazandırır. Geri kalan yerlerde geçen کذب maddesi ise, hep itikadî anlamdaki yalanı ifade ederler. Bu yönüyle yalan söyleme veya yalanlama, doğrudan küfrü gerektirir.

Bütün güçlü delillere rağmen, şımarıklıktan dolayı hakkı kabul etmemede direnme, elbette beraberinde hakkı yalanlamayı ve hakkı örtbas etmeyi gerektirdiğinden çoğu kez, tekzip (yalanlama) kavramı, ayetlerde küfür kavramıyla bir arada yer almıştır.³ Bu bağlamda tekzip, bir üst başlıkta da belirtildiği gibi akaid kitaplarında, küfrün çeşitlerinden bir nevi olarak kabul edilmiştir.

Tekzip, aslında bir kimsenin kendisine yönelik yapılan ithamların asılsız ve yalan olduğunu kesin delillere dayanarak reddetmesidir. Anacak inkârcıların tekziplerinin makul hiçbir delili ve gerekçesi bulunmamakla beraber, yaptıkları tekziple hakkı yalanladıklarından yaptıkları yalanlamanın büyüklüğü oranında büyük bir yalancılık yapmış olurlar..

¹ Bakara, 2/171

² Seyyid Kutub, *fi-Zilâli’l-Kur’ân*, c. I, (et-Tab’atü’s-Sabi’ate ‘aşere. Kahire: Darü’ş-Şark, 1412) s. 155

³ Bu şekilde, “tekzip” ile “küfür” kavramları,; Bakara, 2/39; Maide, 5/10, 46; Hac, 22/57; Mü’minun, 23/33; Rum, 30/16; Hadid, 57/10; Teğabün, 64/10 olmak üzere, 8 ayette bir arada yer almıştır.

Aynı ayette 'Âd ile Semud kavimlerinin lider kadrosunun durumu bir ibret tablosu olarak gösterilmekle Hz. Peygamberin, kendi toplumunun eşrafi tarafından yalanan ilk değil, son peygamber olduğuna dikkat çekilerek kendisine teselli verilmektedir.

وَأِنْ يَكْذِبُونَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ

Eğer seni yalanlıyorsa, senden öncekiler de yalanlandı; peygamberleri ise, kendilerine apaçık olan ayetler, sahifeler ve aydınlatıcı kitaplar getirmişlerdi”¹

Burada bizzat Hz. Peygamber’e hitap edilerek, kavmi tarafından yalanan ilk peygamber olmadığına, önceki peygamberlerin de getirdikleri apaçık deliller, mucizeler yol gösterici kitaplara rağmen yalanlandığına dikkat çekilerek kendisine teselli verilmektedir.

Kureyş’in ileri gelenleri Onu yalanlasalar ve yalanlamada ısrarcı olsalar bile, buna karar verecek olan, kendileri değildir. Söz hakkı Allah Teâlâ’nındır. O, Kur’ân’ın doğruluğunu onayladıktan sonra, kavminin yalanlamasının, hiç bir önemi ve kıymeti yoktur.²

Bu anlamda tekzibin iftira ve zulüm ile de yakın teması olması hasebiyle, Kur’ân’da bir arada zikredilmiş ve bu davranışta bulunanların en büyük zalim olduklarına vurgu yapılmıştır.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ

“Allah’a karşı yalan söyleyerek iftirada bulunan veya ayetlerini yalanlayan daha zalim kimdir? Zalimler bunun için saadete ulaşamazlar.”³ Bu nedenle tekzibin, tekebbür, iftira, zulüm ve küfürle anlam bakımından çok yakın bir ilişkisi vardır:

بَلَى قَدْ جَاءَتْكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ

“Ey İnsanoğlu! Evet, ayetlerim sana gelmişti de, onları yalanlamış büyüklük taslamış ve inkârcılardan olmuştun.”⁴

Yüce Allah, kendileri inkâr ettikleri gibi, inkârcılıklarını ve yalanlarını cehren halka kabul ettirmek isteyen hürriyet düşmanı diktacıları asla bağışlamayacağını ve ebedî kalacakları Cehennem’den başka bir yere onları iskân etmeyeceğini şöyle duyurmaktadır:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَعْفُرْ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا إِلَّا طَرِيقَ حَمِيمٍ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا

Gerçek şu ki, Allah, inkâr edenler ve zulmedenleri, bağışlayacak ve onları,

¹ Fatır, 35/25

² Seyyid. Kutub, *Fi- Zilâli'l-Kur’ân*, c.V (et-Tab’atü’s-Sabi’ate ‘aşere. Kahire: Darü’ş-Şark, 1412) s. 2940

³ En’am, 6/21, 157; A’raf, 7/37; Yunus, 10/17

⁴ Zümer, 39/59

*ebedî kalacakları Cehennem'den başka bir yere iletcek değildir.*¹

Yüce Allah, bu şımarık, yalanlayıcı, kendini beğenmiş kimselerin Cennet'e giremeyeceklerine ise, şöyle bir tasvirle dikkat çekmektedir.

Mal ve evlat çokluğunun, ahlâk anlayışından yoksun, sorumsuz insanları şımartacağı bu nedenle, sergileyecekleri davranış biçimleri; yanlış, çirkin hatta zulüm bile olsa tüm bunları, topluma dayatacaklarına, bu psikoloji ile toplumsal huzuru ortadan kaldıracaklarına Kur'ân-ı Kerim'de dikkat çekilerek onlardan önemle kaçınılması uyarısı yapılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerime göre küfür aslında büyük bir yalan olduğundan, "küfür" ile "tekzib" kavramları birbiriyle ilişkili bir biçimde zikredilmişlerdir. Bu nedenle, Kur'ân-ı Kerim'de bazen کافر "kâfir" ile الْمُكَذِّب "Mükezzib" kelimeleri birbirinin yerine kullanılmıştır.²

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ. قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ

*"Doğrusu inkâr edenler hep yalanlaya gelmişlerdir."*³ *"Sizden önce neler gelip geçmiştir. Yeryüzünde gezip dolaşın da yalancıların sonunun ne olduğuna bir bakın."*⁴

5. Tekebbür ve İstikbar

"Tekebbür" ve "istikbar" kelimeleri, كبر "kbr" kökünden gelmektedir. Bu kök, كَبِرَ يَكْبُرُ şeklinde, sülâsî 4. Baptan getirildiği zaman, كَبِيرٌ "el-Kiber" şeklinde gelir. Bu durumda; ihtiyarlamak, yaşlanmak anlamını ifade eder. Ancak aynı kök, كَبُرَ يَكْبُرُ şeklinde sülâsî 5. Baptan getirildiği zaman, mastarı كَبِيرٌ "el-kibr" veya كَبِيرِيَّةٌ "el-Kibriya" şeklinde gelir ki, her iki mastar, büyüklük anlamını ifade ederler. Bu kalıbın ism-i faili, "büyük" anlamında, كَبِيرٌ "kebîr" şeklinde gelir.⁵ Büyüklük Allah Teâlâ'ya mahsus olduğundan, "el-kibriya" كَبِيرِيَّةٌ sıfatı da O'na ait bir sıfattır. Ebu Said ve Ebu Hüreyre'den yapılan bir rivayette, Resulullah şöyle buyurmuşlardır; *"Allah Azze ve Celle buyuruyorlar ki, izzet benim elbisem, Kibriya da benim abamdır. Kim onlardan bir şeyle bana ortak olmaya kalkışsa, onu azaplandırırım."*⁶

¹ Nisa, 4/167, 168

² Kur'ân-ı Kerim'de, "Küfür" ile "tekzib" eş anlamlı olarak 1 yerde geçerken, "Mükezzib" kavramı, 20 yerde "Kâfir" kavramı yerine kullanılmıştır.

³ Bürûc, 85/19

⁴ Al-i İmran, 3/137

⁵ Bkz. el-Cevherî, *es-Sihah*, c.II (et-tab'atü'r-Rabi a. Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melâyîn. 1987), s.801 "kbr" md.si

⁶ İbnü'l-Esîr, *Cami'ul-Usûl*, c. XX, (et-Tab'atü'l-Ülâ. Beyrut: Darü'l-Kütübi'il-İlmiyye, 1972) s. 613 en-Nevevî, *Riyadu's-Salihîn*, c. 1, s. 371

"Tekebbür" التَكَبُّر ve "İstikbar" الاستِكْبَار kavramları büyülenme anlamına gelirler. Mütekebbir الْمُتَكَبِّر ise, "Tekebbür" mastarından elde edilen bir ism-i fail olup, Allah Teâla'nın, "son derece büyük ve yüce" anlamındaki الْكَبِير sıfatıyla bağlantılı olarak, "Kullarına zulmetmekten yüce olan," "yaratılmışların özelliklerinden üstün olan" veya "zorbalara karşı büyük olup, onları büyüklüğüne karşı boyun eğdiren" anlamlarına gelen yüce sıfatlarından birisidir.

İstikbar الاستِكْبَار kelime olarak, kişinin, kendisini başkasından büyük telakki etmesi veya bir şeyi kendi nazarında büyük görmesi ve o şeyi kendi katında büyük kabul etmesi demektir.¹ Terim olarak; Kur'ân-ı Kerim'de birbirine yakın değişik bazı anlamlarda kullanılmıştır:

a. İnkârcıların kelime-i tevhidi getirmekten kaçınmaları: إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ "Çünkü onlar, kendilerine: "Allah'tan başka ilâh yoktur" denildiği zaman kafa tutuyorlardı."²

b. Kişinin kendisini büyük görerek, ilâhî bir emri yerine getirmemekte ısrar etmesi: Bu, ilk defa şeytanın içine girdiği büyük bir duygu yanığıdır. أَلَيْسَ كِبْرًا لَكَ أَنْ تَقُولَ "O (İblis) ise, (Âdem'e saygı secdesi yapmada) dayattı, kibirlendi ve kâfirlerden oldu."³ Şeytanın, Hz. Âdem'i kıskanarak Ona saygı secdesi yapmada ayak direterek Allah'ın emrinden çıkması sonucunda O'nun nimetlerine karşı nankörlük yapmakla kâfirlerden oluvermişti. Onun bu durumu, Hz. Peygamber'in getirmiş olduğu Kur'ân'a karşı büyülenerek kıskançlıklarından dolayı Ona uymada ayak direten müşriklerin tutumuna, yine İsrail oğullarının benzer şekilde nankörlük yaparak Hz. Musa'nın aralarından kısa bir süre ayrılışının ardından buzağı heykeline tapmakla küfre girmelerine örnek gösterilmiştir.⁴

Yukarıdaki ayette, Şeytandan bahsedilerek, "O, dayattı, kibirlendi ve kâfirlerden oldu" buyrulmaktadır. Bu durumda, Allah'ın emrine karşı direnme, kibirlenme, nankörlük ve inkâr etme hususiyetleri, birbirinin sebep ve sonucudur. Birbirine neden olma açısından irdeleyecek olursak; Şeytanın kâfir olmasının nedeni, onun kibirlenmesi, kibirlenmesinin nedeni ise, Allah'ın emrine karşı gelmesidir. Aynı ifadeleri birbirinin sonucu olmasından ele aldığımızda ise; Allah'ım emrine karşı gelme, insanı kibirlenmeye, kibirlenme ise, insanı küfre götürür. Ayette sıralanan bu özellikleri, karşıtı

¹ Bkz. ibn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, c. V (et-Tab'atüs-Salise. Beyrut: Darü Sadir 1414 h) 126"kbr" md.si

² Saffat, 37/35

³ Bakara, 2, /34

⁴ Bkz. et-Taberî, *Cami'ü'l-Beyan* c. I, (et-Tab'atü'l-Ülâ. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2000) s. 510

olan olumlu anlamlarıyla ele alıp, sebep-sonuç ilişkisi içinde mütalaa edecek olursak, Allah'a itaat etme, insanı tevazua, tevazu' ise, kâmil mü'min olmaya götürür.

“Müstekbir” المستكبر kendisini başkasından büyük gören, başkasını kendisinden küçük ve önemsiz gören kişilerdir.¹ Bu kavramın zıt anlamı, المستضعف “Müstad'af” olup birilerini zayıf ve önemsiz görme demektir.² Bu şekil bir duygu sapsına giren kişilerin sergileyeceği tüm davranış biçimleri, hem kişisel, hem de toplumsal hayatı çeşitli huzursuzluklara ve kaoslara sürükleyerek birer zalim, sadist ve diktacı olacaklarına işaret etmektedir. Öbür taraftan. “müstekbir” kavramıyla aynı anlama gelen mütekebbir” المتكبر ile “Cebbar” الجبار kavramları aynı ayette bir arada zikredilmiştir.

Sayırsız ihtiyaçları olmakla beraber son derece aciz ve güçsüz bir varlık olmakla beraber, büyük belâ ve elemelerle her zaman karşı karşıya olan insanın elbette büyükmeye hakkı olamaz. Kur'ân böyle bir tasavvuru, cahiliye geleneği olarak inkârcılığın temel unsuru saymakta ve bu tür insanların hiç bir gerçeği kabul etmeyeceklerini şöyle haber vermektedir:

سَأَصْرَفُ عَنْ آيَاتِي الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كَلِمًا آيَةً لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْعَمِّيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ

“Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları, ayetlerimden yüz çevirteceğim. Onlar bütün delilleri, mucizeleri görseler yine de inanmazlar. Doğru yolu görseler, yol olarak benimsemezler, azgınlık yolunu görseler hemen onu yol edinirler. Bu onların ayetlerimizi yalanlamalarından ve onlardan habersiz kalmalarından ileri gelmektedir.”³

İşte tüm gerçekleri görmezlikten gelmek, gördükleri her doğruya karşı direnerek yalanlamak kadar insan için daha tehlikeli bir davranış biçimi ve anlayış tarzı bulunmadığında hiç bir kuşku yoktur. Bu nedenle, yücelik sadece Allah'ın hakkı olup,⁴ bu anlamdaki “Mütekebbir” الْمُتَكَبِّرُ sıfatı da, sadece O'na has üstün bir sıfattır.⁵ O'nun dışında, hangi nedene dayalı olursa olsun herhangi bir varlığa yücelik isnat edilmesi, Kur'ân-ı Kerim tarafından son derece çirkin görülerek, şiddetle kınanmış ve yerilmiştir.

6. Fısk الفسق

¹ Bkz ez-Zebidî, *Tacü'l-Arus*, c. XIV (bsy. Kahire: Darü'l-Hidaye, bty) s. 6“kbr” md.si

² Bkz. ez-Zebidî, *Tacü'l-Arus*, c. XXIV (bsy. Kahire: Darü'l-Hidaye, bty) s. 51, “d.'a. f” maddesi.

³ A'raf, 7/146

⁴ “Hamd, çocuk edinmeyen, hükümlerinde ortağı bulunmayan, düşkün olmayıp yardımcıya da ihtiyacı olmayan Allah'a mahsustur. O'nu gereği gibi büyükle!” (İsra, 17/111)

⁵ “...O; güçlü, buyruğunu her şeye geçiren ulu olan Allah'tır...” (Haşır, 59/23)

Kelime anlamı itibariyle, taze meyvelerin kabuğundan çıkması anlamına gelen "fısk" kelimesi, çekinmeden açıkça günah işlemeyi, yasaların sınırının dışına çıkmayı, emirlere karşı isyan etmeyi,¹ öbür taraftan Allah'a karşı gelecek O'nun emirlerini terk etme, hak yoldan çıkma anlamını ifade eder.² Kur'ân-ı Kerim'de; ağırlıklı olarak yoldan çıkma, emir dinlememe anlamlarında kullanılmıştır. Şeytan'dan bahseden ayette geçen "feseke" فسق fiili, "Rabbinin emrinin dışına çıktı.", "Rabbinin itaatini dışına çıktı.", kısaca "Rabbine itaatsizlik etti.", "Rabbine isyan etti.", Rabbinin yolundan çıktı." gibi anlamlarda kullanılmıştır.

Ayetlerden, büyük ekonomik imkânlarla sahip olmanın, sorumsuz insanları şımartacağı, bunun da onların basiret gözünü bağlayaması nedeniyle, doğru yolu takip etmelerinin mümkün olamayacağı, bunun tabii bir sonucu olarak da ilâhî çizginin dışına çıkarak hiçbir kayıt ve bağ tanımayacakları anlaşılmaktadır. Elbette gerek fert ve gerek toplumun huzur ve saadeti için yüce Allah'ın tayin etmiş olduğu kanun ve kuralların yekûnu demek olan bir hayat yolunun dışına çıkmak, bir fısktır. Böyle bir düşünce ve davranış içinde olan kişiler için de "fâsık" فاسق sıfatı kullanılmaktadır.

Fıkhî, bir terim olarak Fâsık; büyük günahları işleyen, küçük günah işlemede ısrar eden veya farzları terk eden, kötü davranışları, iyi davranışlarından çok olan kişidir. Bu itibarla "Fâsık", "âdil" sıfatının karşıtıdır. Hadisteki terim anlamı da aynı olan fâsık kavramı, adalet sıfatını yitiren kişinin sıfatı olarak "müttakî" kavramının karşıtıdır.³ İnsan haklarına karşı herhangi bir riayetsizlik, hıyanet olduğu gibi, hukukullah'a ait meselelerdeki ihlâller de hıyanet kapsamında mütalaa edilmişlerdir. Bu itibarla kebâiri işleyen ve feraizi terk eden kişi fâsık vasfını almakla beraber aynı zamanda hain kabul edilmiştir.⁴

Fısk kavramı, Kur'ân-ı Kerim'de; mastar olarak tekil haliyle 3, çoğul haliyle 4 olmak üzere 7 yerde; değişik türevleriyle de 47 olmak üzere toplam 54 yerde geçmektedir.⁵

Fâsık kelimesinin, Kur'ân-ı Kerim'de kâfir kelimesinin yerine, mü'min kelimesinin karşıtı olarak bazen kullanıldığını görmekteyiz.

¹ Bkz. el-Cevherî, *es-Sihah*, c. IV (et-tab'atü'r-Rabi a. Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melâyîn. 1987) s.1453 "fsk" md. si

² Bkz. İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, c. X (et-Tab'atüs-Salise. Beyrut: Darü Sadir 1414 h) s.308 "fsk" md.si

³ Bkz. DİB. İslâm Ansiklopedisi. XIII, 37 "Fısk" maddesi.

⁴ Bkz. a.g.e. "fsk" maddesi

⁵ Bkz. M. Fuad Abdü'l-Bakî, *el-Mucem'ül-Müfehres li elfazi'l-Kur'ân-ı Kerim*, c.I (Tab'atün Cedide. Tahran: Avend Daniş, ts.) s. 676"fsk" maddesi

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ. أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَا يَسْتَوُونَ

“Mü'min, fâsık gibi olur mu? Bunlar bir olmazlar.”¹“Ey Muhammed! And olsun ki, sana apaçık ayetler gönderdik. Onları sadece fâsıklar (yoldan çıkmış olanlar) inkâr edebilirler.”²

Kur'ân-ı Kerim, aşağıdaki ayetiyle, fâsıkların temel hak ve hürriyetler dâhil olmak üzere tüm evrensel değerlere karşı olan birer istibdatçı olduklarını ve sırf inançlarından ötürü dindarlara karşı intikamcı bir duygu taşıdıklarını açıklamakla, fâsıklarla mütrefler arasında karakter birliği olduğunu ifade etmektedir.

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَتَّقُمُونَ مِمَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أَنْزَلَ إِلَيْنَا وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَأَنْ أَكْفَرْتُمْ فَاسِقُونَ

“Ey Muhammed! De ki, “Ey Kitap ehli! Allah'a bize indirilene ve daha önce indirilene inanmamızdan ve çoğunuzun fâsık olmasından ötürü mü bizden intikam almaya çalışıyorsunuz?”³

Sonuç

Konuyla ilgili incelediğimiz ayet ve hadislerden, her konuda olduğu gibi ekonomik refaha erişme durumunda da ilahî tavsiye ve uyarılara dikkat edilmediği takdirde, göreceli ve geçici zenginliğin insanı, böbürlenme ve şırmarmaya, bunun da acımasızlığa, zulme, hak ihlallerine ve taşkınlıklara sevk ettiğini görmekteyiz. Kur'ân-ı Kerim, meseleyi şöyle ifade buyurmaktadır:

وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ نُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ

“Eğer Allah, rızık ve imkânları bol bol yaysaydı, onlar dünyada azarlardı. Lâkin O, bu imkânları dilediği bir ölçüye göre indirir. Çünkü O, kullarından haberdar olup onların bütün yaptıklarını ve yapacaklarını görmektedir.”⁴

Bu ayetin ve önceki ayetlerin açıklamalarından anlıyoruz ki, tarih boyunca zamanın en büyük hükümdar ve kodamanlarının, güçlerini kullanarak ellerine geçirdikleri halkın ortak malından ibaret olan bu büyük servetler ve göz alıcı ihtişamlar, aslında sınırlı olmalarına rağmen sahiplerini, ahireti inkâr eden birer zorba ve diktatör haline getirmiştir. Şayet, yüce Allah bu zorbarların ellerine geçirdiği mal varlığı kadarını herkese vermiş olsaydı, vahiy irşadından yoksun insanların çok azı müstesna genelde her biri, şımarık ve azgın birer Firavun olacaktı. Bu nedenle, kullarının durumunu her kesten daha iyi bilen yüce Allah, buna sebebiyet vermemek için insanlara rızık bol vermekle beraber, sınırlarını aşmalarına neden olacak derecede aşırı bir rızık

¹ Secde, 32:18

² Bakara, 2:99; ayrıca bkz. Al-i İmran, 3: 82,110.

³ Maide, 5:59.

⁴ Şûra, 42:27 .

dağıtımında bulunmayışının maslahatını beyan buyurmuştur.

Kur'ân-ı Kerim, ellerindeki geçici ve sınırlı servet ve iktidarla kabına sığmaz hale gelen zalim güruhlar kapsamında, Fir'avun, Haman, Karun, Nemrut ve aveneleri ile Nuh, Âd, Semud, Eyke ve Tübbâ kavimlerinin önde gelenlerinin, bir taraftan kendi halkına kan kusturacak şekilde çektirdikleri acılara, öbür taraftan bu nedenle onların başına gelen felâketlere dikkat çekerek her iki durumdan ibret alınmasını istemektedir.

Kur'ân'da verilen acı örneklerin, toplumlarda tekrar, tekrar yaşanmaması için son derece sağlıklı, sürekli bir eğitim sistemi getirilmiştir. Bu eğitim kapsamında özet olarak, Kur'ân ve Sünnet:

a. Her şeyden önce; sevgi, saygı, şefkat ve merhamet gibi insandaki yüce duyguları inkişaf ettirmektedir.

b. İnsanlar arasında, birlik beraberlik, yardımlaşma ve dayanışma bilincini yaygınlaştırarak, onlara günah ve düşmanlıkta değil, iyilik ve takvada yardımlaşmalarını sağlamaya çalışmaktadır.

c. İnsanları fazilette yarıştırmak,¹ herkesi kâmil insan modelini yakalamaya teşvik etmektedir.

d. Nefsin düşük arzularının istilasına set çekmek ve ruhun yüce arzularını tatmin etmekle insanı esfel-i safilinden kurtarıp alay-ı illiyîne doğru kamçılıyarak insanlara en güzel hasletleri kazandırmaktadır.²

e. Kuvvet yerine, hakkı;³ çıkar yerine fazileti ve Allah rızasını, çatışma yerine yardımlaşma ve bütünleşmeyi; kavmiyetçilik bağları yerine din kardeşliği, bağını esas almaktadır.

Bu ana maddelerde özetlemeye çalıştığımız Kur'ânî bilincin insana kazandırılması durumunda insan, kendi mahiyetinin farkına varma imkânını bulabilecek, beşeriyet ve ubudiyet sınırları içinde kalmaya özen gösterecektir.

Böylece, İslâm'ın, her yönüyle hayatı düzenleyen, bununla ilgili sağlam kurallar koyan, hayatta karşılaşılabilecek her tür probleme çözüm getiren,

¹ Yüce Allah'ın iman ve takva ehli için hazırladığı cennet ve ondaki nimetlere davet kapsamında, "Şu halde yarışmak isteyenler, bunun için yarışsınlar." buyurmaktadır. (bkz. Mutaffifin, 83/26) Bunun gibi, Saffat Suresinde de, "Çalışanlar, işte bunun için çalışsınlar." buyurmaktadır. (Saffat, 37:61).

² Güzel hasletlerin kaynağı, halka iyilik yapmak, Halık'ı da tazim etmektir. Bkz.er-Razî, *Mefâtihu'l-Gayb* (et-Tab'atü's-Salise. Beyrut: Darü-lİhyai't-Türasi'l-'Arabi, 1420 h.), XXVII, 553.

³ "Hak daima üstündür, hiçbir şey Ona üstün gelemmez." anlamında, الحق يعلو ولا يعلى عليه şeklindeki ifadenin aslı, "İslâm daima üstündür, hiçbir şey Ona üstün gelemmez." anlamındaki الإسلام يعلو ولا يعلى hadisidir. Bkz.el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafa* (et-Tab'atü'l-ülâ. el-Mektebetü'l-Asriyye, 2000) I, 144.

insanın maslahatına yönelik gerekli tüm imkânları sağlayan ve handikaplarına karşı gerekli tüm önlemleri alan,¹ böylece insan için dünya ve ahiret mutluluğunu hedefleyen İlâhî bir sistem olarak öncelikle içselleştirilmesi durumunda insanlığın hiçbir probleminin kalmayacaktır. Böylece, Kur'ân-ı Kerim'de dikkat çekilen mütref kavramının ifade ettiği büyülenme, şımarma, başkalarını hor görme, ayrımcılık yapma, azıtma ve haddini aşma gibi insanın hem kendisinin, hem de içinde bulunduğu toplumun başına büyük gailer açacak olan çirkin pozisyonlara girmeyecektir.

Kur'ân'ın yüklediği büyük görevin sorumluluk bilinciyle hareket eden bir insan, kendi duygu, düşünce ve davranış dünyaları arasında tam bir koordinasyon sağlamaya hassasiyet göstereceği gibi, Rabbine karşı şükreden ve sabreden bir kul olarak; başta insanlar olmak üzere alakadar olduğu tüm çevresine karşı müşfik ve merhametli, sadık bir dost olacaktır. Böylece birey, Dinine, Vatanına, milletine ve Devletine karşı iyi bir vatandaş olacak şekilde kâmil bir insan modeli oluşturacaktır. Bu model insanlardan oluşacak olan toplum ise, huzur toplumu olacaktır. Böyle bir toplumda yaşamak ise, insanın aynı zamanda dünyasını da cennete çevirecektir.

Bibliyografya

ABDÛ'L-FETTAH 'Aşur, *Menhecü'l-Kur'ân fi Terbiyeti'l-Müctema'*, et-Tab'atü'l-ülâ. Kahire: Mektebetü'l-hanci, 1979.

el-ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed el-Cerrahî, *Keşfü'l-hafa ve müzîlü'l-libas'an mâ iştehere mine'l-ahâdîsi 'alâ elsineti'n-nasi*. Beyrut: Darü İhyai't-Türasi'l-Ârabî, 1351 .

el-ALÛSÎ, Şihabü'd-Din, Mahmud b. Abdillâh, *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ves-Seb'u'l-Mesanî*, Beyrut 1985.

el-BEĞAVÎ, Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd, *Me'alimü't-Tenzîl*, thk. Abdü'r-Rezzak el-Mehdî, et-Tab'atü'l-Ûlâ. Beyrut: Darü İhyai't-Türasi'l-'Arabî, 1420 h.

el-BEYDAVÎ Nasirü'd-Din Ebu Abdillâh, *Envarü't-Tenzîl ve Esrarü't-Te'vîl*, et-Tab'atü'l-Ûlâ. Beyrut: Darü'l-hayai Türasi'l-'Arabî, 1418 h.

el-BEYHAKÎ, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Horasanî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, et-Tab'atü's-Sâlise. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmye, 2003.

el-BUHARÎ, Muhammed b. İsmail Ebu Abdillâh, *el-Cami'us-Sahih*, Thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir, et-Tabatü'l-Ûlâ. Bty. Darü Tavki'n-Necat, 1422.

EBÛ'L-A'LÂ el-Mevdudî, *Tehîmü'l-Kur'ân*, Trc. Muhammed Han Ka-

¹ Said Havva, *Terbiyetüna't-Ruhiyye*, c.I, (at-Tab'atü'l-ülâ. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1979), s. 28.

- yanî, Yusuf Karaca İkinci Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 1991.
- EBU DAVUD Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî, *Sünenü Ebi Davûd*, bsy. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- EBÜ'L-HASAN Mükatil b. Süleyman, *Tefsîrü-Mükatil b. Süleyman*, et-Tab'atül-Ülâ. Beyrut: Darü İhyai't-Türasi'l-Ârabî, 1423 h.
- EBU 'UBEYD Abdullah b. Asdi'l-Azîz el-Bekrî el-Endülüsî, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, Bsy.byy.: Darü'l-Garb el-İslâmî, 1992.
- Bsy.byy.: Darü'l-Garb el-İlâmî, 1992.
- el-HAKİM Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, en-Nisaburî, *el-Müstedrek*, et-Tab'atü'l-Ülâ. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990 .
- el-HAZİN Ebu Hasan Ali b. Muhammed, *Lübabü't-Te'vîl fi M'âni't-Tenzîl*, et-Tab'atü'l-Ülâ, Matbaatü'l-İstikame, Kahire 1955.
- İBN-Ü KESÎR, Ebü'l-Fida İsmail, b. Ömer, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*,. et-Tab'atü'l-Ülâ. Beyrut: Darü İhyai't-Türasi'l-Ârabî, 1969.
- İBN-Ü MANZÜR, *Lisanü'l-Arab*, et-Tab'atü's-Salise. Beyrut: Darün Sadir h. 1414
- İBRAHİM Mustafa, ez-ZEYYAT Ahmed, *el-Mu'cemü'-Vesît*, bsy. Kahire: Darü'd-Da'Ve, bty.
- el-KURTUBÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensarî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, et-Tab'atü's-Salise. Kahire: Darü'l-Kütübi'l-Misriyye, 1967 .
- el-KUŞEYRÎ, Abdü'l-Kerim b. Hevazin, *Tesîrü'l-Kuşeyrî*, Tah. İbrahim Besyûnî, et-Tab'atü's-salise. Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyye, bty.
- MÜSLİM Ebu Hüseyin, Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *el-Cami'us-Sahih*, bsy. İstanbul: Çağrı Yayınları, , 1992.
- NURSÎ, Bediüzzaman Said. *İşaratü'l-icaz*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2001
- er-RAZÎ, Fahrü'd-Din Muhammed b. Ziyâü'd-Din, *Mefatihü'l-Gayb*, et-Tab'atü's-Salise. Beyrut: Darü-İhyai't-Türasi'l-'Arabi, 1420 h.
- es-SÂBÛNÎ, Muhmmmed Ali. *Safvetü't-Tefâsîr*. et-Tab'atül-ula. Kahire: Darüs-Sabûnî, 1997.
- es-SA'LEBÎ, Ebu İshak, Ahmed b. Muhammed, *el-Keşfü ve'l-Beyan, 'An-Tefsîri'l-Kur'ân*, tah.İbn 'Aşûr, et-Tab'atü'l-Ülâ. Beyrut: Darü İhyai Türasi'l-'Arabî, 2002.
- SAİD HAVVA, *Terbiyetü'r-Ruhiyye*. et-Tab'atü'l-Ülâ. Dimaşk: Darü'l-Kütübi'l-Arabiyye.1979.
- es-SEMERKANDÎ, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Bahrü'l-'Ulûm*, bsy., byy., bty.
- SEYYİD KUTUB. İbrahim Huseyn eş-Şaribî, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, et-

- Tab'atü's-Sabi'ate 'aşer. El-Kahire: Darü'ş-Şürûk, 1412.
- es-SÜYUTÎ Celâlü'd-Din b. Abdurrahman b. Ebî Bekir, *ed-Dürrü'Mensur fiTefsîr bi'l-Me'sûr*, bsy. Beyrut: Sarü'l-Marife, ts.
- et-TABERANÎ, Ebü'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Kebir*, et-Tab'atü'l-Ûlâ. Beyrut: Darü Türas'l-'Arabî, 1985.
- et-TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir *Cami'u'l-Beyan 'an Te'vili'l-Kur'ân*, bsy. Mısır: Matbaatü Mustafa el-Babî el-Halebî 1986.
- et-TİRMİZÎ, Muhammed b. İsa Ebu İsa, *Sünenü't-Tirmizî*, bsy. Beyrut: Darü'l-Fikir, 1994.
- YAZIR Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, bsy. İstanbul: Eser Yay. 1979
- ez-ZEBİDÎ, Muammed Murtza el-Huseynî, *Tacü'l-'Arus, Min Cevâhiri'l-Kamus*, Kahire: Darü'l-Hidaye, bty.
- Ez-ZEMAŞERÎ, Caru'llah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf*, et-Tab'atü's-Saniye. Kahire: Darü'l-Mushaf, 1977.